

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

SKIRMANTAS MALINAUSKAS
TARPTAUTINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS PROGRAMA

TEMA

**Žmogaus teisės į gyvybę reglamentavimas Žmogaus teisių ir pagrindinių
laisvių apsaugos konvencijoje**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. Dalia Vitkauskaitė

Konsultantas –
Prof. Saulius Katuoka

Vilnius, 2007

TURINYS

1. Įvadas	3
2. Teisės į gyvybę apsauga.....	6
2.1. Teisės į gyvybę atsiradimo momento problema	7
2.2. Valstybės atsakomybė dėl mirčių įkalinimo įstaigose	11
2.3. Valstybės atsakomybė dėl mirčių medicinos įstaigose ir eutanazijos klausimas	15
2.4. Valstybės atsakomybė už privačių asmenų įvykdytus teisės į gyvybę pažeidimus.....	19
2.5. Teisės į gyvybę pažeidimai dingusių asmenų bylose	22
2.6. Tinkamas mirties aplinkybių tyrimas.....	26
3. Konvencijos 2 str. išimtys.....	33
3.1 Gyvybės atėmimo atvejai ginantis nuo neteisėto smurto.....	33
3.2. Gyvybės atėmimo atvejai sulaikant asmenį.....	38
3.3. Gyvybės atėmimo atvejai malšinant riaušes	43
3.4. Mirties bausmės problematika EŽTK.....	45
4. Išvados	49
5. Literatūros sąrašas.....	51
Santrauka.....	55
Summary	56

1. Įvadas

Žmogaus būtis – viena iš bendriausių temų moksle, religijoje, mene. Teisiniu aspektu, gyvybė tampa atspirties tašku, nuo kurio prasideda tolimesnės diskusijos apie žmogaus teisių turinį. Kitaip tariant, apie žmogaus gyvenimo kokybę galima kalbėti tik užtikrinus jo teisę į fizinį būvį.

Sunku tiksliai apibrėžti teisės į gyvybę sąvoką tarptautinėje teisėje. Gyvybės apsaugos standartas nuolat kinta. Tai akivaizdžiai matyti analizuojant tarptautines sutartis. Teisė į gyvybę įtvirtinta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakte, Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocidui ir baudimui už jį, Vaiko teisių konvencijoje ir daugelyje kitų tarptautinių sutarčių. Išvardintų tarptautinių dokumentų pobūdis skiriasi, todėl skiriasi ir teisės į gyvybę reglamentavimo aspektai: taikymo sritis, apsaugos lygis, požiūris į tokius probleminius klausimus kaip mirties bausmė ir kt.

Teisė į gyvybę nėra vienodai reglamentuota ir nacionalinėse valstybių teisėse. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 str. skelbia, jog „žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. Šiuo atveju žmogaus gyvybė įtvirtinta kaip konstitucinė vertybė, tačiau konstitucija šios teisės apsaugos detaliam nereglamentuoja darydama nuorodą į kitus norminius aktus.

Pasaulio valstybių konstitucijos gali labai detaliam apibrėžti teisės į gyvybę apsaugos ribas. Antai, Maltos konstitucijos 33 str. skelbia, kad kiekvieno asmens gyvybė saugoma įstatymais, Maltoje nėra taikoma mirties bausmė, gyvybę atimti galima tik teisėtai ginantis, vykdant teisėtą areštą, malšinant riaušes ar neramumus, bandant sukliudyti įvykdyti sunkų nusikaltimą arba teisėto karo atveju. Airijos konstitucijoje prie nuostatų, saugančių žmogaus teisę į gyvybę, įtvirtinta ir dar negimusio vaisiaus apsauga (abortų draudimas). Šie pavyzdžiai rodo, kad kalbėti bendrai apie teisę į gyvybę yra gana keblu. Praktiniu požiūriu kur kas svarbesnės atskirų norminių aktų studijos.

Šiame darbe teisė į gyvybę bus analizuojama tik Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau Europos žmogaus teisių konvencijos (EŽTK))¹ nuostatų kontekste. Ši konvencija priimta 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje. Vėliau ji ne kartą keista ir papildyta protokolais. EŽTK pagalba buvo sukurta ypatinga regioninė žmogaus teisių apsaugos sistema. Iki tol nebuvo efektyvaus tarptautinio mechanizmo, suteikusio privatiems asmenims galimybę ginti pažeistas teises. EŽTK nuostatų vykdymo kontrolę atlieka Europos žmogaus teisių teismas (EŽTT). Jo sprendimai lemia EŽTK nuostatų interpretavimo ribas ir daro didelę įtaką Europos teisės formavimui bei plėtrai

¹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2001, Nr. 96-3016.

žmogaus teisių srityje. EŽTT sprendimams bylose dėl konvencijos 2 str. pažeidimų šiame darbe ir bus skirtas didžiausias dėmesys.

Temos aktualumas – Lietuva EŽTK pasirašė 1993 m. tapdama Europos Tarybos nare. 1995 m. LR Seimas ratifikavo šią tarptautinę sutartį, 1999 m. buvo ratifikuotas EŽTK šeštasis papildomas protokolas mirties bausmės taikymą numatęs tik karo metu, o 2003 m. ratifikuotas tryliktas papildomas protokolas mirties bausmę panaikinantį visais atvejais. EŽTT jau pasiekė penki skundai prieš Lietuvą, dėl galimų konvencijos 2 str. pažeidimų, tačiau nei vieno galutinio sprendimo bylose dar nepriimta. Teismas, nagrinėdamas pareiškimą Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą, yra priėmęs sprendimą dėl jo priimtumo. Nepaisant teismo praktikos stokos bylose prieš Lietuvą, galima konstatuoti, jog kai kurių LR įstatymų atitikimas konvencijos 2 str. kelia klausimų. Vienas tokių norminių aktų – Policijos veiklos įstatymas. Itin probleminškos jo nuostatos dėl tarnybinio ginklo panaudojimo sąlygų.

Darbo tikslas – apibrėžti žmogaus teisės į gyvybę reglamentavimą EŽTK. Tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

- Atlikti sisteminę konvencijos 2 str. analizę;
- Apibendrinti ir susisteminti EŽTT praktiką bylose dėl EŽTK 2 str. pažeidimų;
- Išskirti esminius reikalavimus, keliamus valstybėms dėl EŽTK 2 str. nuostatų įgyvendinimo;
- Įvardyti dažniausius EŽTK 2 str. pažeidimus aptariant ir kai kurių LR norminių aktų probleminius aspektus;

EŽTK buvo pasirašyta daugiau kaip prieš pusę amžiaus. Skirtingai nuo daugelio kitų tarptautinių sutarčių EŽTK nuostatų traktavimas nuolat kito atsižvelgiant į EŽTT praktiką ir priimamus papildomus protokolus. Konvencijos analizei skirta nemažai Lietuvos ir užsienio autorių mokslinių darbų, tačiau iki šiol nėra išleista atskiro leidinio, analizuojančio tik konvencijos 2 str. problematiką.

Dažniausiai mokslininkai savo darbuose teisei į gyvybę, kaip vienam iš EŽTK straipsnių, skiria vos keletą puslapių. Nenuostabu, kad visais atvejais remiamasi EŽTT jurisprudencija. Tai sukuria pasikartojimo problemą, nes daugelyje leidinių analizuojamos tos pačios precedentinės bylos ir pateikiami bendriausi teismo suformuluoti reikalavimai. Šiame darbe bus stengiamasi apžvelgti kur

kas didesnį bylų skaičių ir atkreipti dėmesį į problemas, kurioms iki šiol neužtekdavo vietos bendro pobūdžio moksliniuose veikaluose.

Darbą sudaro dvi dalys, jos suskirstytos skyriais. Pirmojoje dalyje apžvelgiami bendrieji teisės į gyvybę apsaugos klausimai. Joje analizuojama EŽTK 2 str. taikymo problematika, valstybių atsakomybės klausimai atskirose bylų kategorijose, apžvelgiama diskusija dėl gyvybės pradžios momento ir eutanazijos bei pateikiami teismo suformuluoti mirties aplinkybių tyrimams keliami reikalavimai. Antroji darbo dalis skirta EŽTK 2 str. išimtims. Čia analizuojami valstybės atsakomybės klausimai gyvybę atėmus teisėto sulaikymo metu, ginantis arba malšinant riaušes. Antrojoje dalyje taip pat aptariama mirties bausmės problematika.

Kategorijos išskirtos remiantis šiuo metu egzistuojančia EŽTT praktika. Kaip minėta, šio teismo sprendimai apibrėžia konvencijos interpretavimo ribas. Laikui bėgant teismui gali tekti spręsti ir tokius probleminius klausimus kaip žmogaus klonavimas, embriono panaudojimas moksliniams tyrimams bei kitus. Tai turės įtakos ir konvencijos 2 str. supratimui bei leis toliau tęsti šios temos tyrimus.

Darbe naudojami mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, lyginamasis, apibendrinimo, loginis ir sisteminis **tyrimų metodai**.

2. Teisės į gyvybę apsauga

„Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas. Negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas.“²

Konvencijoje įtvirtintų nuostatų, saugančių žmogaus teisę į gyvybę reglamentavimas tapo itin svarbus paskutinį dešimtmetį. EŽTT pasiekė vis daugiau bylų, susijusių su valstybių antiteroristine veikla, ypač iš Turkijos, D. Britanijos, o pastaruoju metu iš Rusijos. Vienas pirmųjų žingsnių buvo žengtas 1995 m. Strasbūre paskelbus sprendimą *McCann v. United Kingdom* byloje³ (ji išsamiai aptarta tolesnėse darbo dalyse). Nuo to laiko EŽTT išnagrinėjo dešimtis panašių skundų. Daugelio jų priežastimi tapo pareigūnų smurtiniai veiksmai, pasibaigę vieno ar kelių žmonių mirtimi. Pirmosios bylos paskatino EŽTT detaliam analizuoti aplinkybes, kurioms esant, galima konstatuoti EŽTK 2 str. pažeidimus. Pakankamai platus konvencijos nuostatų interpretavimas leido vis daugiau pareiškėjų savo skundus grįsti galimais 2 str. pažeidimais. Ilgainiui į Strasbūrą pradėjo plaukti bylos ne tik dėl valstybės pareigūnų veiksmų, bet ir dėl privačių asmenų padarytų nusikaltimų.

Teismas savo praktikoje suformulavo esminius ir procedūrinius valstybių įsipareigojimus. Bendriausia prasme konvencijoje dalyvaujanti valstybė turi negatyvią pareigą susilaikyti nuo gyvybės atėmimo ir pozityvią pareigą imtis deramų priemonių teisei į gyvybę apsaugoti. Taip pat valstybei privalu sukurti teisinį režimą, kuris tinkamai saugotų asmens teisę į gyvybę. Bylose dėl galimų konvencijos 2 str. pažeidimų EŽTT sprendimai dažniausiai sudaryti iš dviejų dalių. Pirmą, teismas spendžia, ar mirtis ištiko dėl valstybės esminių pareigų nevykdymo. Antra, jis įvertina, ar atliekamas mirties atvejo tyrimas atitinka įsipareigojimus pagal EŽTK.

Pagal konvenciją valstybė įsipareigoja neteisėtą nužudymą laikyti nusikaltimu, užtikrinti, kad jis būtų tinkamai ištirtas ir nusikaltęs asmuo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Ankstyvuosiuose teismo sprendimuose buvo numatyta, kad šie įsipareigojimai taikomi bylose, kuriose neteisėtu gyvybės atėmimu kaltinami valstybės pareigūnai, tačiau iš vėlesnių sprendimų matyti, kad šie įsipareigojimai taikytini visiems mirties atvejams.

² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2001, Nr. 96-3016.

³ *McCann and Others v. United Kingdom* // 1995 m. rugsėjo 27 d., Nr. 17/1994/464/545.

Pirmasis konvencijos 2 str. sakinytis teigia, kad „Kiekvieno asmens teisę į gyvybę saugo įstatymas.“ Šis teiginys įpareigoja numatyti atsakomybę už neteisėtą gyvybės atėmimą. Nei atsakomybės rūšis (baudžiamoji, civilinė ar kt.), nei laipsnis (bausmės griežtumas) konvencijos tekste nenurodyti. Valstybės, vertindamos veikos pavojingumą, vadovaujasi proporcingumo principu.

Svarbu pabrėžti, kad EŽTK saugo ne gyvybę, o teisę į gyvybę. Antai, galima kelti klausimą, ar valstybė, kuri savo keliuose neriboją greičio, bus pagal konvenciją atsakinga už didelį žuvusių vairuotojų skaičių? Profesoriaus Paul van Dijk teigimu, šiuo atveju atsakymas būtų neigiamas. Teisės į gyvybę apsauga nereiškia bet kokių galimų rizikų eliminavimo. Valstybė gina ne gyvybę, o teisę į ją, kuria tinkamai naudotis privalo pats asmuo.⁴

Akivaizdu, kad konvencijos 2 str. nuostatos pirmiausia įpareigoja valstybės pareigūnus susilaikyti nuo veiksmų, kuriais galėtų būti neteisėtai atimta gyvybė. Kai kurių autorių teigimu, šis konvencijos reikalavimas skirtas ne tik valstybės pareigūnams, bet ir privatiems asmenims.⁵ Valstybei gali kilti atsakomybės klausimas dėl privataus asmens įvykdyto nusikaltimo, jei žinodami ar turėdami žinoti apie asmeniui gresiantį pavojų pareigūnai nesiėmė tinkamų veiksmų jo gyvybei apsaugoti.

2. 1. Teisės į gyvybę atsiradimo momento problema

Konvencijos 2 str. saugo žmogaus teisę į gyvybę, tačiau nėra aišku, kuriuo metu ši teisė atsiranda. Iš straipsnio teksto gali susidaryti įspūdis, kad konvencija saugo kiekvieno, t. y. ir dar negimusio žmogaus teisę į gyvybę.⁶ Su šiuo klausimu EŽTT susidūrė bylose dėl abortų teisėtumo. Praktika rodo, jog tokiose bylose pareiškėjai dažniausiai apeliuoja į konvencijos 8 arba 10 str., t. y. remiamasi teise į privataus gyvenimo apsaugą arba teise laisvai reikšti savo mintis. Pastaroji teisė itin aktuali šalyse, kuriose abortai uždrausti. Tokia skundų specifika ilgą laiką leisdavo EŽTT apeiti klausimą, ar vaisiaus gyvybė taip pat saugoma pagal konvencijos 2 str.

⁴ P. van Dijk, G.j.H. van Hoof. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. – The Netherlands: Kluwer and Taxation Publishers, 1990. P. 217.

⁵ JE.C. Fawcett. The Application of the European Convention on Human rights. – Oxford: Oxford press 1987. P. 37.

⁶ P. van Dijk, G.j.H. van Hoof. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. – The Netherlands: Kluwer and Taxation Publishers, 1990. P. 218.

Open Door and Dublin Well Woman v. Ireland byloje⁷ pareiškėjai skundė Airijos valdžios sprendimą drausti platinti informaciją apie abortus. Airijoje abortai yra uždrausti. Tokį sprendimą šalis priėmė referendumo keliu. Oper Door ir Well Woman buvo dvi savanoriškos organizacijos, kurios platino informaciją apie galimybę pasidaryti abortus užsienyje. Airijos valdžia tokią veiklą įvertino kaip prieštaraujančią įstatymams ir organizacijų atstovai buvo nubausti. Skunde EŽTT pareiškėjai rėmėsi konvencijos 10 str., kuris garantuoja laisvę nevaržomai reikšti savo mintis.

EŽTT nustatė šio straipsnio pažeidimą, tačiau jis susidūrė su Airijos vyriausybės argumentu, kad konvencijos 2 str. gina visų žmonių teisę į gyvybę, todėl abortų draudimas ir aktyvūs veiksmai kovojant su juos siūlančiomis organizacijomis konvencijos nepažeidžia. Teismo teigimu, šioje byloje pareiškėjai prašė spręsti klausimą dėl jų teisės laisvai reikšti savo mintis pažeidimo, todėl nėra jokio reikalo atsakyti, ar konvencija gina ir negimusio vaisiaus gyvybę.

Kur kas detaliau negimusio vaisiaus gyvybės apsaugos klausimą EŽTT analizavo *Vo v. France* byloje⁸. Kol kas tai viena iš nedaugelio bylų, kurioje teismas nėštumo nutraukimo klausimą sprendė konvencijos 2 str. kontekste.

Į teismą kreipėsi Prancūzijoje gyvenanti vietnamietė ponია Thi-Nho Vo. Ji 1991 m. būdama nėščia kreipėsi į gydytoją, norėdama gauti konsultaciją. Laukdama priimamajame ponია Vo išgirdo savo pavardę ir nuėjo į kabinetą apžiūrai. Panašiu metu pas gydytoją turėjo lankytis kita ponია ta pačia pavarde. Poniai Thi Thanh Van Vo turėjo būti pašalinta kontracetinė spirālė.

Gydytojas priėmė ponią Vo, tačiau matydamas, kad ji sunkiai kalba prancūziškai, nusprendė spirālę pašalinti be papildomų apžiūrų ir pokalbių. Procedūros metu buvo pažeistos moters iščios. Ponia Vo neteko daug skysčių ir buvo skubiai paguldyta į ligoninę. Skysčiams neatsistačius penkių mėnesių vaisių teko pašalinti, nes būtų kilęs pavojus motinos sveikatai.

Ponia Vo kreipėsi į Prancūzijos teismus. Pirmos instancijos teismui iškilo klausimas, ar vaisiaus gyvybės nutraukimas vertintinas kaip neatsargi žmogžudystė. Tam, kad tai būtų nustatyta, reikėjo apsispręsti, kokį momentą laikyti žmogaus gimimo pradžia. Pirmosios instancijos teismas priėmė sprendimą, kad negimęs vaisius nėra laikomas žmogumi baudžiamojo įstatymo prasme, todėl kaltinimai netyčine žmogžudyste gydytojui buvo atmesti.

Apeliacinis teismas laikėsi kitos nuomonės. Jis nuteisė gydytoją pusės metų laisvės atėmimo bausme dėl netyčinio nužudymo ir ponია Vo priteisė 10 tūkst. frankų piniginę kompensaciją. Teismo

⁷ *Open Door and Dublin Well Women v. Ireland* // 1992 m. spalio 29 d., Nr. 246-A.

⁸ *Vo v. France* // 2004 m. liepos 8 d., Nr. 53924/00.

teigimu, tarp gydytojo veiksmų ir ponios Vo vaisiaus mirties yra tiesioginis priežastinis ryšys. Gydytojas, prieš pradėdamas kontraceptinės spiralinės išėmimą, privalėjo įsitikinti, kaip jaučiasi pacientė. Tai, kad pacientė nekalbėjo prancūziškai, nėra pasiteisinimas imtis skubotų ir galinčių sukelti pavojų veiksmų. Savo sprendimą teismas grindė ir EŽTK 2 str. nuostatomis.

Kasacinis teismas panaikino šį apeliacinio teismo sprendimą. Tuo metu Prancūzijos parlamente vyko diskusijos dėl abortų uždraudimo, tačiau jokių konkrečių norminių aktų nebuvo priimta. Kasacinis teismas pabrėžė, kad teismai neturi įstatymų leidybos galių, todėl diskutuoti klausimai turi būti sprendžiami griežtai laikantis galiojančių teisės aktų. Kasacinio teismo nuomone, motinos iščiose nešiojamas vaisius nėra laikytinas žmogumi baudžiamojo įstatymo prasme, todėl kaltinimai netyčine žmogžudyste gydytojui keliami nepagrįstai. Medikas buvo įpareigotas atlyginti žalą, tačiau pusės metų laisvės atėmimo bausmė jam panaikinta.

Ponia Vo kreipėsi į EŽTT dėl konvencijos 2 str. pažeidimo. Pagrindinis jos skundo motyvas buvo faktas, kad jos vaisiaus sunaikinimas Prancūzijos įstatymų kontekste nebuvo laikomas nužudymu ir už jį nenumatyta bausmė. Pareiškėja apeliavo į 2 str. nuostatą, reikalaujančią, kad kiekvieno asmens teisė į gyvybę saugotų įstatymas.

Vyriausybė atsiliepime nurodė, kad pareiškėja neturi pagrindo kreiptis į EŽTT, nes konvencija nesaugo negimusių vaikų gyvybės. Taip pat buvo nurodyta, jog pareiškėjai Aukščiausiojo Teismo sprendimu buvo priteistas moralinės žalos atlyginimas.

Su šiais argumentais ponios Vo atstovai nesutiko. „Momentas, nuo kurio prasideda gyvybė, yra aiškus. Ir sveikas protas, ir moksliniai tyrimai sako, kad gyvybė prasideda nuo apvaisinimo. Dar negimęs kūdikis nėra nei ląstelių rinkinys, nei daiktas. Jis – žmogus. Priešingu atveju būtų konstatuota, jog šiuo atveju motina nieko neprarado. Konvencijoje vartojamas terminas „kiekvienam“ turi apimti visus žmones, kitaip būtų iškreipta šios sutarties esmė“, – savo skundą reziumavo pareiškėjos atstovai.⁹

Atsakovai rėmėsi iki tol buvusia EŽTT praktika, kurioje taip ir nebuvo duotas aiškus atsakymas, ar konvencija saugo motinos iščiose nešiojamo vaisiaus gyvybę. Vyriausybės atstovai prisiminė ir *Calvelli* bylą¹⁰ (ji išsamiai aptarta tolesnėse darbo dalyse), kurioje teismas pasisakė, kad tokiais atvejais, kaip medicinos darbuotojo neatsargumas, nebūtina taikyti baudžiamąją atsakomybę. Svarbu atlyginti žalą nukentėjusiai pusei, o medikas gali būti traukiamas civilinėn ar drausminėn

⁹ Vo v. France // 2004 m. liepos 8 d., Nr. 53924/00.

¹⁰ Calvelli and Ciglio v. Italy // 2002 m. sausio 17 d., Nr. 32967/96.

atsakomybėn. Be to, vyriausybės atstovai pažymėjo, kad Prancūzijoje vaisiaus apsauga garantuojama per jo motinos kūno apsaugą, o pats vaisius baudžiamojo įstatymo prasme vertinamas kaip motinos kūno tąša.

Į bylą įsitraukė ir trečioji šalis. Tai Reprodukcinų teisių centro atstovai. Jie laikėsi pozicijos, jog negimęs vaisius negali būti vertinamas kaip žmogus, nes taip būtų pažeistos jį nešiojančios moters teisės.

EŽTT pabrėžė, kad nėščios moters privatus gyvenimas ir jos teisės bei laisvės neatsiejamos nuo nešiojamo vaisiaus teisių ir laisvių. Tačiau tai nereiškia, jog vaisius pripažįstamas žmogumi EŽTK kontekste. Toks pripažinimas užkrautų neproporcingai dideles pareigas jį nešiojančiai moteriai. Teismas vertino atvejus, kai abortas daromas dėl medicininių priežasčių siekiant išgelbėti motinos gyvybę. Pripažinus, jog vaisiaus gyvybę saugo konvencijos 2 str., kiltų neišsprendžiama dilema, kurio – motinos ar vaisiaus – gyvybė svarbesnė. Teismas pažymėjo, kad vaisiaus teisės griežtai ribojamos motinos teisių, todėl aborto klausimas yra tik valstybių apsisprendimo reikalas.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad ponios Vo byla yra išskirtinė, nes čia sveikas vaisius buvo sunaikintas ne pačios motinos noru, o dėl medikų klaidos. Tam, kad atsakytų, ar tokiu būdu buvo pažeistas konvencijos 2 str., teismas privalo spręsti, nuo kurio momento atsiranda teisė į gyvybę. Teismo manymu, atsakyti į šį klausimą nėra nei pageidautina, nei būtina. Gyvybės pradžios klausimas yra ne tik teisinis, bet ir medicininis, filosofinis, etinis ar religinis. Kiekvienoje valstybėje gali būti skirtingas požiūris į gyvybės pradžią. Dėl šių priežasčių keturiolika balsų prieš tris teismas sutiko su vyriausybės atstovų argumentais ir nutarė, kad Prancūzija nepažeidė konvencijos 2 str.

Atskirojoje nuomonėje teisėjas Costa pabrėžė, kad nemato teisinio pagrindo ar aiškių politinių aplinkybių, dėl ko byloje vaisiaus apsaugai neturėtų būti taikomas konvencijos 2 str. Teisėjo teigimu, daugelis supranta, kad ir iki gimimo momento egzistuoja gyvybė, todėl ji turėtų būti ginama. Valstybių įstatymų leidėjai gali laikytis nuomonės, jog tokia teisė nėra absoliuti ir numatyti galimas išimtis (pvz., savanoriško nėštumo nutraukimo atveju), tačiau įstatymais turi būti aiškiai apibrėžtos tokių nukrypimų ribos.

Atskirojoje nuomonėje teisėjas Rees pabrėžė, kad atsižvelgiant į mokslo raidą, daromas genetines modifikacijas, galimybes eksperimentuoti su žmogaus embrionu, EŽTK 2 str. interpretacija turėtų būti platesnė. Tik taip įmanoma užkirsti kelią realiems pavojams žmogaus gyvybei. Vaisiaus apsauga neturėtų daryti žalos motinos interesams, tačiau visai neginti vaisiaus teisių būtų neteisinga.

Gyvybės pradžios klausimas apima ir tokias problemas kaip dirbtinis apvaisinimas ar žmogaus klonavimas. Šiuos klausimus savo straipsniuose yra nagrinėjusi profesorė Toma Birmontienė. „Naujos technologijos kartais itin agresyviai veržiasi į įvairius žmogaus gyvybės aspektus ir suformuoja naujas teisės problemas. Žmogaus gyvybės pradžia – viena sudėtingiausių teisės problemų, ypač išvysčius dirbtinio apvaisinimo technologijas. Su jomis glaudžiai siejasi žmogaus klonavimo klausimas. Europos Tarybos Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencijos 2 str. formuluojamas svarbus konstitucinio lygmens principas, kad žmogaus interesai ir gerovė turi būti svarbesni už išimtinius visuomenės ir mokslo interesus. Ši konvencija turi ir atskirą protokolą, draudžiantį klonuoti žmogų“.¹¹ Konvenciją kartu su protokolu yra pasirašiusi ir Lietuva.

2. 2. Valstybės atsakomybė dėl mirčių įkalinimo įstaigose

Kaip jau minėta, konvencijos 2 str. pirmiausia įpareigoja valstybės pareigūnus susilaikyti nuo veiksmų, kuriais gali būti atimta gyvybė. EŽTT praktikoje itin dažnas ir probleminis klausimas – valstybių atsakomybė dėl įkalinimo įstaigose mirusių asmenų. Bendras principas, pakartotas ne vienoje byloje, skelbia, kad valstybė, suvaržiusi asmens laisvę, prisiima ir atsakomybę dėl jo saugumo¹². Tačiau ne visais atvejais įkalinimo įstaigose mirus asmeniui valstybė pripažįstama pažeidusi konvencijos 2 str. Antai Notingemo universiteto viešosios tarptautinės teisės profesorius D. J. Harris savo knygoje sprendžia klausimą dėl kalinių paskelbtos bado akcijos.¹³ Ar tokiu atveju valstybė turi prievarta maitinti nuteistuosius? Primindamas, jog konvencija saugo ne gyvybę, o teisę į gyvybę, profesorius konstatuoja, jog svarbu, kad kaliniams būtų sudaryta galimybė pavalgyti. Ar šia galimybe pasinaudoti, priklauso tik nuo jų pačių.

Valstybės atsakomybės klausimą dėl įkalinimo įstaigoje mirusio asmens EŽTT sprendė *Salman v. Turkey* byloje.¹⁴ Į teismą kreipėsi ponis Salman, kurios 45-erių vyras ponas Agit buvo parai sulaikytas Turkijos antiteroristinių pajėgų pareigūnų. Vyras apkaltintas ryšiais su nelegaliomis kurdų organizacijomis. Išleistas namo ponas Agit savo žmonai pasakojo, kad kalėjime buvo mušamas

¹¹ T. Birmontienė. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas LR konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 297.

¹² C. Ovey, R. White. European convention on human rights. – Oxford: University press, 2002, P. 44.

¹³ D.J.Harris, B.O'Boyle, C.Warbrick. Law of the European convention on human rights. – London: Butterworths, 1995. P. 40.

¹⁴ *Salman v. Turkey* // 2000 m. birželio 27d., Nr. 21986/93.

ir kankinamas. Esą pareigūnai jį jėga nardino į ledinį vandenį, o naktį jis praleido vilkėdamas šlapiais drabužiais. Iki tol rimtų sveikatos problemų neturėjęs vyras susirgo plaučių uždegimu.

Praėjus kelioms savaitėms į ponios Salman namus vėl atvyko antiteroristinių pajėgų pareigūnai ir suėmė jos vyrą. Jis buvo nuvežtas į kalėjimą. Pareigūnų teigimu vyriškis nesipriešino. Prieš uždarant įtariamąjį į kamerą papildoma medicininė apžiūra nebuvo atlikta. Naktį pono Agit kameroje buvę vyrai iškvietė pareigūnus. Vyras buvo be sąmonės ir nerodė jokių gyvybės ženklų. Atvykę medikai konstatavo mirtį.

Pradėtas tyrimas dėl pono Agit mirties aplinkybių prokuroro sprendimu buvo nutrauktas. Toks sprendimas argumentuotas skrodimo rezultatais, kuriuose nurodyta, kad vyras mirė nesmurtine mirtimi.

Byla pasiekė EŽTT. Šis, analizuodamas ponios Salman skundą, pabrėžė, kad asmenys, iš kurių atimta laisvė, yra ypač pažeidžiamoje situacijoje, todėl valstybė turi skirti ypatingą dėmesį jų saugumui. Teismo teigimu, tokiose įstaigose kaip kalėjimai valstybės pareigūnai turi itin didelę įtaką nuteistųjų likimui, todėl jiems gali kilti noras piktnaudžiauti savo įgaliojimais. Valstybė turi užtikrinti, kad įkalinimo įstaigos funkcionuotų kuo skaidresnėmis sąlygomis. Jei asmuo, būdamas geros sveikatos, suimamas ir iš kalėjimo išsina turėdamas rimtų sveikatos sutrikimų, pareigūnai privalo atlikti tinkamą tyrimą ir paaiškinti priežastis, kodėl taip atsitiko. Tokio tyrimo atlikimas itin svarbus tais atvejais, kai sulaikytas asmuo miršta. Visais atvejais valstybei gali ir turi būti keliamos pretenzijos dėl atsakomybės už sugadintą asmens sveikatą ar atimtą gyvybę.

Teismas konstatavo, kad ponas Agit į įkalinimo įstaigą pateko būdamas geros sveikatos. Medicininiai įrašai liudijai, jog prieš tai jis jokių rimtų sveikatos sutrikimų neturėjo. Turkijos teisėsaugos pareigūnai nepateikė jokių paaiškinimų, kodėl vyras staiga susirgo plaučių uždegimu. Pakartotinai suėmus poną Agit, jo neapžiūrėjo medikai. Pareigūnai vyro artimiesiems ir teismui nepaaiškino, iš kur ant mirusiojo kūno atsirado sumušimai ir nubrodinimai, kuriuos aptiko ir nuotraukose užfiksavo kūną laidotuvėms ruošusi velionio žmona.

Teismas konstatavo, kad valstybė nesilaikė pareigos saugoti jos globoje atsidūrusio asmens teisės į gyvybę. Taip pat nebuvo atliktas tinkamas pono Agit Salman mirties aplinkybių tyrimas. Šioje byloje konstatuotas EŽTK 2 str. pažeidimas.

Itin problematiškas klausimas – įkalinimų asmenų savižudybės. Byloje *Tanribilir v. Turkey*¹⁵ EŽTT pasisakė, kad valstybė neturi pareigos įkalinimo įstaigose atsidūrusių asmenų apsaugoti nuo bet kokios galimos grėsmės jų teisei į gyvybę. Tokia pareiga valstybėms būtų neproporcingai didelė.

Teismas nagrinėjo skundą dėl pono Tanribilir savižudybės žandarmerijos kameroje. Vyras pasikorė iš suplėšytų drabužių pasidaręs virvę. Skunde teismui teigta, jog Turkijos teisėsaugos pareigūnai nesiėmė priemonių apsaugoti asmens gyvybės, nors žinojo, kad jo psichikos problemos gali pastūmėti jį į savižudybę. Pareiškėjai teigė, jog žandarmerijos darbuotojai privalėjo suvokti, kad panašiose įstaigose atsidūrusių asmenų psichikos būklė gali būti neprognozuojama, todėl pareigūnai privalo imtis veiksmų galimoms savižudybėms išvengti.

EŽTT teigimu, pareiškėjai privalėjo įrodyti, kad valstybės pareigūnai nesiėmė tinkamų veiksmų, nors žinojo ar privalėjo žinoti apie asmens gyvybei gresiantį realų pavojų. Šiam klausimui išsiaiškinti teismas vertino visas bylos aplinkybes.

EŽTT konstatavo, kad bet koks laisvės atėmimas žmogui sukelia psichologinę ir fizinę įtampą. Išskirtiniais atvejais didelis stresas gali pastūmėti žmogų į savižudybę. Visa penitencinė sistema privalo veikti taip, kad tokia rizika būtų įvertinama ir imtasi veiksmų savižudybei išvengti. Daugelyje šalių tokių priemonių imamasi asmenį sulaikius: kameroje neleidžiama laikyti jokių aštrių daiktų, išveriami batų raišteliai, paimami sulaikytų asmenų diržai ir kt.

Šioje byloje teismas konstatavo, kad iš sulaikytojo žandarmerijoje buvo paimti visi pavojų keliantys daiktai. Pareigūnų teigimu, sulaikytas asmuo kameroje buvo stebimas kas pusę valandos. Dažniau stebėti jį būtinybės nebuvo, nes sulaikytasis elgėsi ramiai. Savižudybę jis įvykdė taip pat tyliai.

Teismo teigimu, valstybės neprivalo prie kiekvienos kameros pastatyti po žmogų, kuris jas stebėtų 24 val. per parą. Šioje byloje teismas nerado faktų, bylojančių, kad žandarmerijos pareigūnai galėjo numatyti sulaikytojo gyvybei kilsiantį pavojų. Teismas konvencijos 2 str. pažeidimo neižvelgė.

Ši problema aktuali ir Lietuvai. EŽTT pasiekė ne viena byla dėl itin prastų įkalinimo sąlygų mūsų šalies kalėjimuose. Dažniausiai nuteistieji remdavosi konvencijos 3 str., draudžiančiu žmogaus kankinimus. 2006 m. bandžio 5 d. EŽTT perdavė Lietuvos Respublikos Vyriausybei Silickio ir Silickienės pareiškimą prieš Lietuvą.¹⁶ Jame, tarp kitų galimų pažeidimų, minimas ir konvencijos 2 str. Pareiškėja skundžiasi dėl savo vyro savižudybės Lukiškių tardymo izoliatoriuje. Kontrabandos

¹⁵ *Tanribilir v. Turkey* // 2000 m. lapkričio 16 d., Nr. 21422/93.

¹⁶ *Silickis ir Silickienė prieš Lietuvą* // 2006 m. Balandžio 5d. pareiškimo Nr. 20496/02

gabenumu įtartas ponas Silickis pasikorė vienutėje. Kol kas nėra priimtas sprendimas dėl šio pareiškimo priimtumo, todėl EŽTT detaliau bylos aplinkybių neanalizavo.

Didelį rezonansą Dž. Britanijoje sukėlusį byla EŽTT pasiekė 2002-aisiais. *Paul and Audrey Edwards v. United Kingdom* byloje¹⁷ teismas nagrinėjo valstybės atsakomybės klausimą dėl įkalinimo įstaigoje nužudyto psichiškai nesveiko asmens.

Į teismą dėl sūnaus mirties kreipėsi jo tėvai. Nuo 1991 m. ponui Christopher Edwards buvo įtarta progresuojanti šizofrenija. Jis elgėsi neprognozuojamai ir neadekvačiai. Vyriui buvo skirtas gydymas. 1994 m. ponas Edwards išsikėlė iš savo tėvų namų ir nustojo konsultuotis su medikais. Tais pat metais trisdešimtmetis Chr. Edwards buvo sulaikytas policijos dėl to, kad gatvėje kabinėjosi prie moterų. Policijos nuovadoje sulaikytasis elgėsi keistai. Jis užpuolė ten dirbusią pareigūnę.

Ponas Edwards buvo uždarytas į vienutę. Policininkai nesilaikė visų reikalingų formalumų nustatyti, ar sulaikytasis psichiškai sveikas. Nuovadoje dirbusi socialinė darbuotoja pareiškė savo abejones dėl pono Edwards psichinės būklės, tačiau buvo nutarta, jog skubios medicininės pagalbos jam nereikia.

Kitą dieną sulaikytasis stoji prieš teismą. Nuėmus antrankius ponas Edwards užpuolė šalia jo stovėjusią teismo darbuotoją. Incidentą pavyko nutraukti tik įsikišus policijos pareigūnams. Teismas nutarė poną Edwards suimti trims dienoms iki jį galės apžiūrėti psichiatrai. Jis buvo nuvežtas į kalėjimą ir uždarytas į atskirą kamerą.

Tą pačią dieną kalėjime atsidūrė kitas psichiškai nesveikas asmuo. Jis buvo atvežtas dėl užpuolimo. Kadangi nebuvo tuščių kamerų, vyriškį patalpino kartu su ponu Edwards. Naktį budėjęs pareigūnas išgirdo įtartinus garsus. Per stebėjimo angą jis pamatė neseniai atvežtą kalinį su kruvina plastikine šakute rankose. Atidarius kameros duris ant grindų rastas subadytas pono Edwards kūnas.

Nors Chr. Edwards žudikas buvo patrauktas atsakomybėn (jam skirtas priverstinis gydymas neribotam laikui), klausimas kilo dėl kalėjimo darbuotojų veiksmų. Nužudytojo tėvai teigė, kad pareigūnai privalėjo žinoti apie sulaikytų asmenų psichikos problemas ir nelaikyti jų bendroje kameroje, o perduoti medikų globon.

EŽTT nagrinėdamas šią bylą sutiko, kad kalėjimo darbuotojai nesilaikė įstatymų ir neužtikrino jų globoje esančio asmens teisės į gyvybę. Teismas pabrėžė, jog valstybei atsakomybė kyla, kai jos pareigūnai žino arba privalo žinoti apie asmens gyvybei gresiantį realų pavojų ir nesiima tinkamų veiksmų asmens teisei apginti. Šioje byloje teismas konstatavo, jog pareigūnai privalėjo

¹⁷ Paul and Audrey Edwards v. United Kingdom // 2002 m. birželio 14d., Nr. 46477/99.

žinoti, kad dviejų neprognozuojamai besielgiančių asmenų patalpinimas į vieną kamerą gali baigtis vieno jų mirtimi.

Didžiausia problema teismas įvardijo tai, kad po Chr. Edwards mirties nebuvo atliktas tinkamas tyrimas ir nepatraukti atsakomybėn kalti asmenys. Teismas laikė pagrįstais pono Edwards tėvų teiginius, kad dėl sūnaus nužudymo kaltas ne savo veiksmų nesuvokiantis ligonis, o jį į kamerą uždarę pareigūnai. Teismas pabrėžė, jog tokio nužudymo aplinkybes turėjo tirti nepriklausoma institucija, o ne kalėjimo sudaryta tyrimo grupė.

2. 3. Valstybės atsakomybė dėl mirčių medicinos įstaigose ir eutanazijos klausimas

Panašius klausimus EŽTT sprendė bylose dėl medicinos įstaigose mirusių asmenų. Ligoninėse atsidūrę asmenys yra itin pažeidžiami, todėl valstybė turi pareigą užtikrinti jų saugumą. Teismas savo praktikoje suformulavo reikalavimus, kad valstybinės ir privačios ligoninės privalo turėti pacientų apsaugos taisykles ir jų griežtai laikytis. Valstybė privalo kontroliuoti medicinos įstaigų veiklą. Nors nereikalaujama, kad valstybė finansuotų labai brangų ir egzotinį gydymą, siekiant palaikyti visų pacientų gyvybę bet kokiomis aplinkybėmis, tačiau reikalaujama, kad būtų sudarytos būtinos sąlygos, tokios kaip šildymas žiemą, tinkamas maistas ir gydymas nuo įprastų infekcijų. Taip pat išskiriamas reikalavimas medicinos personalui turėti tinkamą kvalifikaciją.

1996 m. teismą pasiekė sutuoktinių Calvelli skundas.¹⁸ 1987 m. sutuoktiniai susilaukė kūdikio. Gimdymas vyko vienoje Italijos ligoninėje. Iš karto po gimimo kūdikis buvo paguldytas į reanimacijos palatą. Jam buvo diagnozuoti rimti neurologiniai sutrikimai, be to, paaiškėjo, kad pažeistas stuburas. Po dviejų dienų naujagimis mirė.

Ponas Calvelli nedelsdamas kreipėsi į prokuratūrą prašydamas pradėti tyrimą. Jo teigimu, kūdikio stuburo pažeidimai galėjo atsirasti dėl gydytojų klaidos gimdymo metu. Prokuratūra pradėjo tyrimą. Ponas Calvelli taip pat kreipėsi į teismą su civiliniu ieškiniu prašydamas kompensuoti moralinę žalą.

Prokuratūra savo tyrimą baigė 1989 m. ir perdavė bylą teismui. Atsakomybėn dėl netyčinės žmogžudystės buvo patrauktas gimdymui vadovavęs gydytojas. Procesas užsitęsė net penkerius metus. Galiausiai gydytojas buvo pripažintas kaltu.

¹⁸ Calvelli and Ciglio v. Italy // 2002 m. sausio 17 d., Nr. 32967/96.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad šis gimdymas buvo itin rizikingas, nes motina sirgo diabetu. Nepaisant to, papildomų saugumo priemonių medikai nesiėmė. Gydytojui buvo skirta vienerių metų laisvės atėmimo bausmė ir nurodyta sumokėti ieškovo prašomą kompensaciją už patirtą moralinę žalą.

Apeliacinis teismas šį sprendimą sušvelnino ir realios bausmės gydytojui neskyrė. Jam buvo nurodyta kompensuoti artimiesiems moralinę žalą. Civilinis ieškinytis buvo patenkintas iš dalies. Kasacinis teismas paliko šį sprendimą nepakeistą.

Sutuoktiniai Calvelli kreipėsi į EŽTT su skundu, kurio pagrindu tapo galimas konvencijos 2 str. pažeidimas. Pareiškėjų teigimu, valstybė neatliko savo pareigos ir neapsaugojo jų sūnaus teisės į gyvybę. Taip pat teigta, kad kūdikio mirties aplinkybės ištirtos netinkamai, o kaltas asmuo nesulaukė tinkamos bausmės.

Teismas savo sprendime pabrėžė, kad konvencijos 2 str. valstybes įpareigoja ne tik nepažeisti žmogaus teisės į gyvybę, bet ir imtis tinkamų veiksmų, jei žino ar privalo žinoti apie asmeniui gresiantį realų pavojų. Šis principas taikomas ir sveikatos apsaugos sferoje. Valstybės turi pozityvią pareigą viešų ir privačių gydymo įstaigų veiklą reglamentuoti taip, kad būtų imtasi visų reikiamų priemonių pacientų gyvybėms išgelbėti. Taip pat svarbu, kad būtų nepriklausoma institucija, kuri privačiose ir valstybinėse gydymo įstaigose atliktų mirties atvejų tyrimus.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog konvencijos 2 str. reikalauja, kad neteisėtas gyvybės atėmimas būtų baudžiamas įstatymais. Tačiau tokiais atvejais, kaip netyčinis gyvybės atėmimas medicinos įstaigoje, kaltas asmuo nebūtinai turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Čia svarbiausia, kad artimiesiems būtų kompensuota moralinė žala. Tai gali padaryti ir valstybė, o kaltam medikui galima taikyti ir civilinę ar drausminę atsakomybę.

Teismas bylai reikšminga aplinkybe laikė tai, jog sutuoktiniams Calvelli buvo priteista žalos kompensacija civiline tvarka. Pareiškėjai šią kompensaciją priėmė, todėl negali teigti, jog jų patirta žala nebuvo atlyginta. Teismą tenkino, kad medicinos įstaigos darbuotojų darbą tyrė prokuratūros pareigūnai. Šioje byloje konvencijos 2 str. pažeidimo nenustatyta.

Medicininės priežiūros prieinamumo klausimas keltas ir byloje *Cyprus v. Turkey*.¹⁹ Tai didelės apimties byla, kurioje konflikto šalimis tapo dvi valstybės (detaliau ši byla analizuojama tolimesnėse darbo dalyse). Šiuo atveju svarbi bylos aplinkybė, jog šiaurinę Kipro dalį užgrobusi Turkija nesuteikė tinkamos medicininės priežiūros keliems šimtams graikų kipriotų.

¹⁹ Cyprus v. Turkey // 2001 m. gegužės 10 d., Nr. 25781/94.

EŽTT pakartojo nuostatą, kad valstybė turi ne tik negatyvią pareigą susilaikyti nuo gyvybės atėmimo, bet ir pozityvią pareigą saugoti jos jurisdikcijoje esančių asmenų teisę į gyvybę. *Cyprus v. Turkey* byloje teismas pabrėžė, kad svarbu nustatyti, ar medicinos priežiūros stoka nėra pateisinama objektyviomis aplinkybėmis. Teismas pripažino, jog, vykstant kariniams veiksams, medicinos pagalbos visa apimtimi suteikti buvo neįmanoma. Taip pat pabrėžta, kad vietiniams gyventojams dėl nesuteiktos medicininės pagalbos nebuvo kilęs mirtinas pavojus, todėl šiuo klausimu priimtas Turkijai palankus sprendimas.

Su medicinine priežiūra siejasi ir kontraversiškas eutanazijos klausimas. EŽTT teko spręsti vos keletą bylų, kuriose kelta eutanazijos problema. Dažniausiai pareiškėjai remdavosi ne konvencijoje saugoma teise į gyvybę, bet teise į privataus gyvenimo apsaugą.

Pretty v. United Kingdom byloje²⁰ į teismą kreipėsi sunkiai sergančios 43-ųjų metų moters atstovai. Ponia Pretty buvo visiškai paralyžiuota, tačiau pilnos sąmonės. Nepagydoma raumenų distrofijos liga serganti moteris kentė dideles kančias, nes nebegalėjo kontroliuoti net tokių refleksų kaip rijimas ar kvėpavimas. Ji buvo prijungta prie gyvybę palaikančio aparato, tačiau dusimo ir springimo priepuoliai tapo vis dažnesni. Gydytojai neslėpė, kad jai pagyti vilčių nėra.

Pagal D. Britanijos įstatymus, savižudybė nebuvo laikoma nusikaltimu, tačiau pagalba įvykdyti savižudybę buvo kriminalizuota. Pati ponia Pretty iš gyvenimo pasitraukti savo jėgomis negalėjo, tačiau buvo išreiškusi tokį norą, kol dar galėjo kalbėti. Jos atstovai kreipėsi į Strasbūrą prašydami apginti moters teises pagal keletą konvencijos straipsnių, tarp kurių buvo ir 2 str.

Pareiškėjos atstovai teigė, kad konvencijos 2 str. saugo ne gyvybę, o teisę į gyvybę. Tai reiškia, kad tik nuo asmens priklauso, ar pasinaudoti šia teise. Dar daugiau, pareiškėjos pusė tvirtino, kad pats draudimas savo noru pasitraukti iš gyvenimo pažeidžia EŽTK. Tuo tarpu vyriausybės atstovai pabrėžė, jog konvencijos saugoma teisė į gyvybę ne tik neapima teisės pasitraukti iš gyvenimo, bet yra visiškai priešinga šiai teisei. Valstybė turi pareigą saugoti asmens gyvybę visais atvejais.

Šioje byloje EŽTT palaikė vyriausybės poziciją. Jo teigimu, konvencijos 2 str. neapima teisės savo noru pasitraukti iš gyvenimo. Teismas pabrėžė, kad eutanazijos klausimas susijęs ne tik su teisiniais, bet ir su etiniais, religiniais, moraliniais klausimais. Valstybės, įteisinusios eutanaziją, automatiškai nepripažįstamos pažeidžiančios EŽTK. Kiekviena byla turi būti sprendžiama atsižvelgiant į jos aplinkybes.

²⁰ *Pretty v. United Kingdom* // 2002 m. liepos 29 d., Nr. 2346/02.

Šiuos teiginius teismas įrodė po dvejų metų D. Britanijos atžvilgiu priėmęs nepalankų sprendimą *Glass v. United Kingdom* byloje²¹. Į teismą kreipėsi sunkiai sergančio berniuko motina. Jos sūnų prižiūrintis gydytojas nusprendė, kad ilgai trukęs gydymas nėra perspektyvus. Berniukas kentė stiprius skausmus, todėl įprasti gydymo būdai tokiomis aplinkybės buvo neefektyvūs. Daktaras perspėjo motiną, kad jos sūnaus mirtis neišvengiama ir skyrė berniukui morfijų bei kitus medikamentus skausmui sumažinti. Berniukas iš intensyvios terapijos palatos buvo perkeltas į paprastą.

Motina kategoriškai pasipriešino gydytojo sprendimui ir nurodė tęsti prieš tai buvusį gydymo kursą. Pagal Jungtinės Karalystės įstatymus, gydantis daktaras turi teisę pasirinkti, kokias gydymo priemones skirti pacientui. Dėl kilusio ginčo berniuko motina kreipėsi į teismą. Pralaimėjusi nacionaliniuose teismuose moteris pasiekė Strasbūrą. Ji rėmėsi ne 2, o 8 konvencijos straispniu, saugančiu teisę į privatų gyvenimą.

EŽTT šioje byloje nenagrino teisės į gyvybę apsaugos problematikos, tačiau nustatė, kad pažeistas 8 str. Teismas konstatavo, kad nebuvo atsižvelgta į motinos, kuri buvo teisėta berniuko atstovė, prašymus. Taip pat jai nebuvo pasiūlyta jokia pasirinkimo galimybė.

Gydymo kokybės ir galimo konvencijos 2 str. pažeidimo klausimus EŽTT sprendė ir *D. v. United Kingdom* byloje.²² Tai viena iš įdomesnių šios kategorijos bylų, nes pareiškėjas į teismą kreipėsi ne dėl netinkamos medicinos priežiūros, o dėl sprendimo jį išsiųsti į šalį, kurioje jam tinkama medicininė priežiūra nebus suteikta.

Pareiškėjas Saint Kitso salos gyventojas buvo suimtas D. Britanijoje dėl prekybos narkotikais. Teismas jam skyrė laisvės atėmimo bausmę. Trejus metus kalėjime praleidęs vyras buvo paleistas už gerą elgesį. Laisve jam džiaugtis teko neilgai. Netrukus migracijos tarnyba pranešė, kad pareiškėjas bus išsiųstas į savo gimtinę.

Vyriškis migracijos tarnybai pareiškė, jog negali būti išsiųstas, nes jam būtinas gydymas, kuris nebus prieinamas Saint Kitso saloje. Atliekant bausmę kalėjime įtariamajam buvo diagnozuotas ŽIV (žmogaus imunodeficito virusas). Manyta, jog vyriškis galėjo būti užsikrėtęs dar prieš sulaikymą. Prasidėjus plaučių uždegimui, jis ilgą laiką buvo gydomas ligoninėje. Išleista į laivę jį taip pat nuolatos konsultuodavo medikai. Vyriui buvo skirtas gydymas.

²¹ *Glass v. United Kingdom* // 2004 m. kovo 9 d., Nr. 61827/00.

²² *D. v. United Kindom* // 1997 m. gegužės 2 d., Nr. 46/1196/767/964.

Saint Kitso piliečio advokatas Migracijos departamentui pateikė prašymą palikti ŽIV infekuotą asmenį D. Britanijoje, nes jo gimtinėje nėra sąlygų gauti būtiną gydymą. Migracijos departamento atstovai atsakė, jog D. Britanijos įstatymuose aiškiai nurodyta, kad tokios ligos, kaip ŽIV, gali būti pagrindas atsisakyti asmenį priimti į šalį ar leisti jam joje likti. Be to, Migracijos departamentas įvertino prašytojo teistumą, todėl nematė jokių galimybių leisti jam likti. Vėlesni teismų, į kuriuos kreipėsi vyriškis, sprendimai taip pat buvo jam nepalankūs.

Galiausiai byla pasiekė Strasbūrą. Skunde ponas D. nurodė, jog išsiųsdama jį į gimtinę D. Britanija pažeis konvencijos 2 str. Vyras rėmėsi ir konvencijos 1 str., kuriame nurodyta, kad susitariančios šalys kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui garantuoja konvencijoje apibrėžtas teises ir laisves. Konvencijoje nėra pilietybės reikalavimo, o Saint Kitso pilietis bylos nagrinėjimo metu buvo D. Britanijos jurisdikcijoje.

Pareiškėjas argumentavo, kad jo išsiuntimas neišvengiamai įtakos jo ankstyvesnę mirtį. D. Britanijos vyriausybė žino apie jo gyvybei gresiantį pavojų, todėl privalo imtis tinkamų veiksmų, kad jo teisė į gyvybę būtų apsaugota.

EŽTT nagrinėdamas bylą įsitikino, jog Saint Kitso saloje medicininis gydymas ŽIV sergančiam asmeniui suteiktas nebūtų. Gauti duomenys rodė, kad saloje yra tik dvi ligoninės, kuriose tėra vos keliasdešimt lovų. Šios ligoninės skirtos bendrai slaugai, tačiau tokioms ligoms kaip ŽIV gydyti ten nėra nei tinkamos įrangos, nei pakankamai kvalifikuoto personalo. Teismas įvertino ir tai, kad nedidelės bendruomenės požiūris į ŽIV infekuotą asmenį, gali sukelti dvasines kančias pareiškėjui.

Įvertinęs visas aplinkybes, EŽTT konstatavo, kad mirtinai sergančio žmogaus išsiuntimas į šalį, kurioje jam negali būti suteikta tinkama medicininė pagalba, prilygsta kankinimui, o tai reiškia, kad pažeidžia konvencijos 3 str. Nustačius šį pažeidimą, nėra būtina toliau analizuoti, ar buvo pažeistas konvencijos 2 str.

2. 4. Valstybės atsakomybė už privačių asmenų įvykdytus teisės į gyvybę pažeidimus

EŽTT savo praktikoje suformulavo nuostatą, kad konvencijos 2 str. įpareigoja valstybės pareigūnus ne tik susilaikyti nuo veiksmų, kuriais gali būti neteisėtai atimta gyvybė, bet ir imtis tinkamų priemonių saugant valstybės jurisdikcijoje gyvenančių asmenų teisę į gyvybę. Atsižvelgiant į tai, valstybių konvencijos dalyvių pareiga neapsiriboja vien bausmės numatymu už neteisėtą gyvybės

atėmimą. Esant tam tikroms aplinkybėms, valstybė turi pozityvią pareigą imtis prevencinių priemonių tam, kad apsaugotų asmens gyvybę, jei jam grasi kitas privatus asmuo ar asmenų grupė.

Teismas atsižvelgia į tai, kad valstybei negali būti užkrauta neproporcinga našta saugant asmens teisę į gyvybę. Pareiga imtis prevencinių priemonių atsiranda tada, kai grėsmė yra reali, pareigūnai apie ją žino arba privalo žinoti ir valstybė turi galimybes apsaugoti asmens teisę į gyvybę.

Su šiais klausimais EŽTT susidūrė *Osman v. The United Kingdom* byloje.²³ Į teismą kreipėsi D. Britanijos pilietė ponios Osman. Skundo pagrindu tapo ponios Osman vyro nužudymas. Moteris teigė, kad policijos pareigūnai buvo informuoti apie jos vyrui gresiantį pavojų, tačiau nesiėmė reikiamų veiksmų jo gyvybei išsaugoti. Pareiškėjos teigimu, taip buvo pažeistas EŽTK 2 str.

Konfliktas kilo po to, kai ponios ir ponas Osman sužinojo, jog mokykloje prie jų sūnaus priekabiauja mokytojas. Apie tai buvo pranešta mokyklos direktoriui. Šis kreipėsi į policiją, tačiau tyrimas nebuvo pradėtas. Liguistai besielgiantis mokytojas keletą kartų buvo pastebėtas prie Osman namų. Pedagogas buvo atleistas iš darbo, tačiau jis įsidarbino kitoje mokykloje.

Po mokytojo atleidimo neišskiomis aplinkybėmis tepalu apipilta Osman namų veja, sudaužytas kieme stovintis automobilis, klėjais užkimšta namų spyna. Visais atvejais mokytojas neigė prisidėjęs prie šių vandalizmo aktų.

Pedagogo ir Osman šeimos konfliktas baigėsi tragiškai. Ginkluotas mokytojas atvykęs į Osman šeimos namus sunkiai sužeidė berniuką ir nušovė jo tėvą. Greitai po to jis buvo suimtas. Teisme kaltinamasis pats klausė policijos pareigūnų, kodėl jie jo nesustabdė anksčiau, juk buvo tiek įspėjančių ženklų. Medikai nustatė, kad nužudymą įvykdęs vyras buvo nepakaltinamas. Jam skirtas priverstinis gydymas.

Analizuodamas šią bylą, EŽTT pabrėžė, kad valstybė turi imtis tinkamų priemonių saugant jos jurisdikcijoje esančių asmenų teisę į gyvybę. Tuo pat metu teismas atkreipė dėmesį į tai, jog pareiga imtis prevencinių priemonių atsiranda tada, kai grėsmė yra pagrįsta, todėl ne kiekvienas prašymas skirti apsaugą privalo būti tenkinamas.

Šioje byloje teismas suformulavo reikalavimą, kad pareigūnai, dirbdami savo darbą, privalo griežtai laikytis įstatymų ir nepažeisti kitų žmonių teisių, taip pat ir teisių numatytų konvencijos 5 ir 8 str. EŽTK 5 str. įtvirtina asmens teisę reikalauti žalos atlyginimo dėl neteisėto sulaikymo, o 8 str. garantuoja privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą.

²³ *Osman v. the United kingdom* // 1998 m. spalio 28 d. Nr. 23452/94.

Teismo manymu, tam, kad būtų konstatuotas EŽTK 2 str. pažeidimas, pareiškėjui pakanka įrodyti, kad valstybės pareigūnai neatliko to, ką galėjo ir privalėjo atlikti saugant asmens teisę į gyvybę. Tai klausimas, į kurį gali būti atsakyta tik atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybių visumą.

Vertindamas ponios Osman skundą, teismas konstatavo, kad policija buvo informuota apie nederamą mokytojo elgesį. Teismo manymu, policijos pareigūnai tinkamai reagavo į skundus, lankėsi mokykloje ir bendravo su konflikto šalimis. Bylos faktai rodo, jog policija neturėjo patikimų duomenų, kad berniuko ar jo šeimos narių gyvybėms gali kilti reali grėsmė. Tai, jog mokytojui pasitraukus iš vienos mokyklos jam buvo leista dirbti kitoje, rodo, kad jo psichikos būklė rimtų abejonių nekėlė. Policijos požiūris į situaciją, kaip į mokyklos vidaus problemą, teismui atrodė pagrįstas.

EŽTT manymu, pareiškėja neįrodė, kad policija žinojo arba privalėjo žinoti apie jos vyrui ir sūnui gresiančio pavojaus mastą. Teismas pabrėžė, kad nekaltumo prezumpcija yra vienas pagrindinių demokratinės visuomenės principų ir policija negali būti kaltinama dėl to, jog nepasinaudojo teise suimti asmenį, jei iš tiesų jo kaltės įrodymai buvo nepakankami. Osman byloje teismas EŽTK 2 str. pažeidimo neižvelgė.

Kitokią nuomonę teismas pareiškė *Akkoc v. Turkey* byloje.²⁴ Į teismą kreipėsi ponia Akkoc. Kaip ir Osman byloje, skundo pagrindų tapo jos vyro mirtis.

Šeimos persekiojimas prasidėjo po to, kai mokytoju dirbęs ponas Akkoc vienam iš Turkijos dienraščių pasiskundė dėl nederamų policijos veiksmų. Jo teigimu, mokytojų demonstracijos metu policijos pareigūnai prieš pedagogus panaudojo fizinį smurtą. Vienuolika kurdų kilmės mokytojų buvo suimti ir sumušti. Tokią kritiką Nacionalinis švietimo direktoratas įvertino kaip įstatymo, draudžiančio valstybės tarnautojams daryti viešus pareiškimus, pažeidimą. Mokytojui buvo uždrausta metus kelti kategoriją, taip pat buvo pritaikytos kitos drausminės priemonės.

Ponas Akkoc šį sprendimą apskundė pirmos instancijos teismui, kur pralaimėjo. Šis sprendimas buvo apskūstas aukštesnės instancijos teismui. Prasidėjus teismams pedagogų šeimos namuose ne kartą lankėsi policijos pareigūnai ir siūlė atsiimti skundą. Prie jų namų dažnai atvažiuodavo policijos automobiliai. Ponas Akkoc keletą kartų buvo sulaikytas. Ponia Akkoc sulaukė telefono skambučių su grasinimais nužudyti.

²⁴ Akkoc v. Turkey // 2000 m. spalio 10 d., Nr. 22947/93.

Šeima pranešė apie grasinimus ir neteisėtus policijos pareigūnų veiksmus prokurorui, tačiau pagalbos nesulaukė. 1993 m. sausio 13 d. ponas Akkoc buvo nušautas pakeliui į savo darbovietę. Atvykę policijos pareigūnai nesiėmė jokių veiksmų, kad nustatytų, į kurią pusę pabėgo žudikas. Taip pat nebuvo apklausti įvykio liudininkai, o nužudyto mokytojo kūnas į ligoninę buvo nuvežtas taksi.

Pareiškėja teigė, kad Turkija pažeidė 2-ąją konvencijos straipsnį, nes turėdama informaciją apie jos vyrui gresiantį pavojų nesiėmė priemonių jo teisei į gyvybę apsaugoti. Taip pat ponios Akkoc nuomone, Turkijos pareigūnai netinkamai vykdė jos vyro žūties tyrimą. Pareiškėja neslėpė įtarimų, jog pasikėsinimą į jos vyrą galėjo organizuoti patys Turkijos slaptųjų tarnybų pareigūnai.

Teismas pakartojo Osman byloje išsakytas nuostatas, kad valstybė privalo ne tik numatyti bausmes už neteisėtą nužudymą, bet ir imtis prevencinių priemonių, jei žino, jog asmeniui gresia realus pavojus. Teismas konstatavo, jog nėra pakankamai duomenų, kad pono Akkoc nužudymą organizavo Turkijos slaptųjų tarnybų ar policijos pareigūnai, tačiau reikia įvertinti, ar teisėsaugos atstovai tinkamai reagavo į prieš tai buvusių grasinimų Akkoc šeimai.

Teismas atkreipė dėmesį, kad nužudytasis buvo kurdų kilmės mokytojas, dalyvaujantis profesinės sąjungos veikloje, į kurią Turkijos valdžia žiūri priešišškai. Jos vyras dalyvavo demonstracijoje, kuri baigėsi susirėmimais su policija.. Teismas atsižvelgė į specifinę kurdų padėtį Turkijoje. EŽTT manymu, bylos aplinkybės rodo, jog ponui Akkoc buvo kilusi reali grėsmė, tačiau prokuratūros atstovai nesiėmė atitinkamų priemonių mokytojo gyvybei apsaugoti. Šioje byloje EŽTT konstatavo konvencijos 2 str. pažeidimą.

Minėtos bylos rodo, kad valstybės pareigūnų atsakomybės ribos nustatomos atsižvelgiant į konkrečias faktines aplinkybes. EŽTT linkęs vertinti du aspektus – pavojaus realumą ir pareigūnų informuotumą apie gresiantį pavojų.

2. 5. Teisės į gyvybę pažeidimai dingusių asmenų bylose

Pastaruoju metu EŽTT pasiekė nemažai skundų dėl dingusių be žinios asmenų. Dažniausiai tokiose bylose pareiškėjai dėl artimųjų dingimo kaltina valstybės pareigūnus. Amnesty International, analizuodama dingusių be žinios asmenų atvejus, išskyrė šiuos nusikalstamos veikos elementus: tai 1) laisvės atėmimas dažniausiai pasibaigiantis mirtimi, 2) kurį atlieka valstybės pareigūnai arba kiti asmenys jų pritarimu, 3) aukos artimiesiems nesuteikiant informacijos apie dingusio asmens likimą.²⁵

²⁵ C. Ovey, R. White. European convention on human rights. – Oxford: University press, 2002. P. 45.

Pirmosiose bylose dėl dingusių asmenų EŽTT atsisakydavo pripažinti konvencijos 2 str. pažeidimą, motyvuodama tuo, jog nepakanka įrodymų, kad dingęs asmenys iš tiesų buvo nužudytas. Tačiau daugėjant bylų (ypač prieš Turkiją ir Rusiją) teismas keitė savo požiūrį.

Byloje *Kurt v. Turkey*²⁶ į teismą kreipėsi ponias Koceris Kurt. Skundo pagrindu tapo jos 36-erių metų sūnaus dingimo aplinkybės. 1993 m. Turkijos saugumo pajėgos apsupo kaimelį, kuriame su sūnumi gyveno pareiškėja. Kariai turėjo informaciją, kad ponios Kurt sūnus padeda kurdų teroristams.

Vaikinas buvo suimtas ir naktį praleido kareivių stovykloje. Ryte motinai buvo leista nunešti jam šiltas kojines, megztinį ir cigarečių. Pareiškėjos teigimu, ji pastebėjo, jog sūnus buvo stipriai sumuštas. Ant jo veido aiškiai matėsi nubrozdinimai ir mėlynės. Turkijos kariai moteriai neleido ilgiau pasilikti. Tai buvo paskutinis kartas, kai pareiškėja matė savo sūną.

Po kiek laiko moteris kreipėsi į vietos prokuratūrą prašydama suteikti informaciją, kur kalinamas jos sūnus. Iš prokuratūros atėjo laiškas, kuriame teigta, jog ponios Kurt sūnus buvo pagrobtas kurdų darbininkų partijos kovotojų, todėl pareigūnai jai padėti negali.

Moteris kreipėsi į žmogaus teises ginančias organizacijas, o per jas skundas pasiekė Strasbūrą. Vyriausybės atstovai kaltinimus neigė. Jų teigimu, pareiškėjos sūnus niekada nebuvo suimtas. Kurdų darbininkų partijai priklausė jo brolis ir sesuo, todėl tikėtina, kad jis taip galėjo turėti ryšių su šia organizacija. Turkijos pareigūnai teigė turintys duomenų, kad kurdų teroristai galėjo pagrobti pareiškėjos sūną. Tolimesnis jo likimas nebuvo žinomas.

Negrinėdamas šią bylą, teismas pabrėžė, jog norint remtis konvencijos 2 str. svarbu įrodyti asmens mirties faktą. Tai galima padaryti ir netiesioginiais įrodymais. Bylos faktai turi nekelti rimtų abejonių dėl asmens mirties. Tai, jog motina ketverius metus nematė savo sūnaus ir nieko apie jį negirdėjo, yra rimtas pagrindas manyti, kad jis gali būti negyvas, tačiau to nepakanka abejonėms išklaidyti. Teismas pabrėžė, jog pareiškėjos sūnus paskutinį kartą buvo matytas Turkijos kareivių apsuptyje, todėl valstybė turi neginčytiną pareigą išsiaiškinti šio asmens dingimo aplinkybes. Tyrime turi būti leista dalyvauti ir dingusio asmens artimiesiems. Vis dėlto šioje byloje EŽTT pritrūko įrodymų konvencijos 2 str. pažeidimui konstatuoti.

Kitai baigėsi *Cicek v. Turkey* byla.²⁷ Į EŽTT kreipėsi ponias Hamsa Cicek. Pareiškėja nurodė, kad 1994 m. neaiškiais aplinkybėmis dingo du jos sūnūs. Į pareiškėjos kaimą atvykę Turkijos kariai

²⁶ Kurt v. Turkey // 1998 m. gegužės 25 d., Nr. 15/1997/799/1002.

²⁷ Cicek v. Turkey // 2001 m. vasario 27 d., Nr. 25704/94.

surinko vietos gyventojus ir visiems liepė pateikti asmens dokumentus. Moterys ir vaikai buvo paleisti. Pareiškėja nematė, kas vyko vėliau, tačiau liudininkai pasakojo, jog kareiviai pagal sarašą kvietė vyrus ir grąžindavo jiems asmens dokumentus. Šešioms kaimo gyventojams asmens dokumentai nebuvo grąžinti. Tarp šių šešių buvo du pareiškėjos sūnūs.

Asmens dokumentų neatgavę vyrai buvo nuvežti į netoliese esančio miestelio areštinę. Liudininkų teigimu, kitos dienos vakare broliai buvo paimti iš bendros kameros. Kariai pasakė, kad jie paleidžiami namo, o likusieji bus paleisti artimiausiu metu. Jau kitą dieną likę kaimo vyrai grįžo, tačiau ponios Cicek vaikai namuose taip ir nepasirodė. Moteris kreipėsi į vietos žandarmeriją, tačiau gavo atsakymą, kad jos sūnūs seniai paleisti. Nuo to laiko pareiškėja savo sūnų nematė.

Teisme Turkijos atstovai teigė, kad jokia karinė operacija pareiškėjos nurodytu laiku kaimelyje nevyko, o jos artimieji suimti nebuvo. Jų teigimu, dėl ponios Cicek skundo pradėti net du tyrimai. Kol kas surinkta medžiaga rodo, jog jos sūnūs galėjo išvykti į Siriją, kur turi artimųjų.

EŽTT, vertindamas bylos aplinkybes, pažymėjo, kad jos skiriasi nuo prieš tai nagrinėtos *Kurt v. Turkey* bylos.²⁸ Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad nuo pareiškėjos sūnų dingimo praėjo beveik aštuoneri metai. Yra keletas liudininkų parodymai, jog pareiškėjos artimieji buvo nugabenti į miestelio areštinę, nors Turkijos pareigūnai tai neigia. Itin didelį nerimą kelia faktas, kad pareiškėjos sūnūs nebuvo paleisti su likusiais asmenimis. Šis faktas leidžia teigti, kad Turkijos pareigūnai išskyrė ponios Cicek vaikus iš kitų sulaikytųjų.

Teismas rėmėsi žmogaus teisių gynimo organizacijų ataskaitomis apie padėtį Turkijoje. Be žinios dingusių asmenų skaičius pietryčių Turkijoje keletą kartų viršijo likusių šalies regionų statistiką. Būtent šioje Turkijos dalyje veikė kurdų pasipriešinimo organizacijos.

Teismas pabrėžė, jog Turkija neatliko tinkamo pareiškėjos artimųjų dingimo aplinkybių tyrimo. Įvertinęs visas aplinkybes, teismas nusprendė, jog ponios Cicek artimuosius galima laikyti mirusiais. Šioje byloje Turkija pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

Paskutinis sprendimas dėl galimo teisės į gyvybę pažeidimo dingus asmeniui priimtas 2006 m. byloje prieš Rusiją.²⁹ Jis aiškiai byloja apie pasikeitusią EŽTT poziciją sprendžiant dingusių asmenų bylas. Šiuo metu galima konstatuoti, jog konvencijos 2 str. apima ir dingusių asmenų atvejus, kai jų mirtį galima įrodyti netiesiogianiais įrodymais. Liberalesnė teismo pozicija įtakojo tokių bylų skaičiaus augimą.

²⁸ *Kurt v. Turkey* // 1998 m. gegužės 25 d., Nr. 15/1997/799/1002.

²⁹ *Bazorkina v. Russia* // 2006 m. liepos 27 d., Nr. 69481/01.

Minėtoje byloje Ingušetijoje gyvenanti čečėnų tautybės moteris ponja Bazorkina į teismą kreipėsi dėl savo sūnaus dingimo aplinkybių. Iki 1999 m. pareiškėjos sūnus studijavo Maskvos socialiniame universitete. 1999 m. jaunuolis išvyko į Čečėnijos sostinę Grozną, kuriame, pareiškėjos teigimu, tikėjosi surasti savo tėvą. Tais pačiais metais Čečėnijos sotinėje prasidėjo įtemti kariniai veiksmai. 2000 m. didelė čečėnų kovotojų grupė paliko miestą ir patraukė į kalnus. Pakeliui kovotojai ir su jais pasitraukę civiliai užklydo į minų lauką. Daug žmonių buvo sužalota, kai kurie mirtinai. Kovotojai buvo priversti ieškoti pagalbos šalia buvusiam Alkhan-Kala (taip pat vadinamam Jarmolovka) miestelyje, kurį kontroliavo rusų karinės pajėgos.

Apie šį įvykį pareiškėja sužinojo iš televizijos žinių. Žurnalistai kalbino kaukėmis veidus užsidengusius Rusijos kovotojus. Fone ponja Bazorkina pastebėjo savo sūnų. Vėliau siužete buvo parodyta, kaip jos sūnų apklausinėja Rusijos kariai. Moteris nedelsdama kreipėsi į rajono prokuratūrą, prašydama nustatyti, kur laikomas jos sūnus. Nesulaukusi atsakymo ji kreipėsi į Rusijos teisingumo ir užsienio reikalų ministerijas bei į prezidento įgaliotinį.

Ponios Bazorkinos prašymu tyrimas buvo pradėtas, tačiau jis vyko labai lėtai. Ingušetijos prokuratūrai buvo pranešta, kad pareiškėjos sūnaus buvimo vieta nežinoma. Jis nebuvo registruotas nė vienoje Rusijos įkalinimo įstaigoje.

Ponia Bazorkina kreipėsi į Maskvoje veikiančią Human Rights Watch organizaciją. Ši parašė laišką Rusijos generalinės prokuratūros atstovams. Jame reikauta identifikuoti karius, kurie tardė ponios Bazorkinos sūnų.

Tyrimas buvo atnaujintas, tačiau karių asmenybės nebuvo atskleistos. Prokuratūra išplatino informaciją, jog ponios Bazorkinos sūnus galėjo būti pagrobtas pačių čečėnų teroristų, už tai, kad Rusijos kariams išdavė svarbią informaciją. Nuo 2001 m. iki 2006 m. pareiškėjos sūnaus dingimo aplinkybių tyrimas nutrauktas ir atnaujintas net šešis kartus.

Galiausiai ponios Bazorkinos skundas pasiekė Strasbūrą. Pareiškėja teigė, jog Rusijos kariai atsakingi už jos sūnaus dingimą, o bylos aplinkybės leidžia manyti, kad jos sūnus buvo nužudytas. Tai patvirtina ir valdžios atstovų nenoras suteikti konkrečią informaciją, koks buvo jos sūnaus likimas po tardymo.

Vyriausybės atstovai sutiko, jog pareiškėjos sūnaus likimas nežinomas ir kad jis dingo po tardymo, tačiau nepripažino, kad dėl to kalti Rusijos kariai. Buvo pateiktos kelios įvykių versijos, tarp jų ir ta, jog ponios Bazorkinos sūnus turi rimtą pagrindą slapstyti, nes žino apie jam gresiančius kriminalinius kaltinimus.

EŽTT konstatavo, kad vyriausybė turi neabejotiną pareigą pateikti visus paaiškinimus dėl sulaikytų ar įkalintų asmenų. Teismas priminė *Salman* bylą,³⁰ kurioje apibrėžta valstybių pareiga tinkamai atlikti tyrimus įkalinimo įstaigose sužalotų arba nužudytų asmenų atveju. Teismas pabrėžė, kad tokiais atvejais valstybės atžvilgiu galioja kaltumo prezumpcija.

Sprendamas, ar pareiškėjo sūnų galima laikyti mirusiu, teismas nurodė, jog tai priklauso nuo bylos aplinkybių. EŽTT pabrėžė, kad svarbus faktorius tokiose bylose yra laikas. Kuo daugiau laiko praėjo nuo asmens suėmimo, o vėliau dingimo, tuo didesnė tikimybė, kad jis gali būti miręs.

Teismas atkreipė dėmesį, kad Rusijos atstovai neneigė pareiškėjos sūnaus suėmimo fakto. Vaizdo įrašai rodo, jog Rusijos kariai tardė jaunuolį, taip pat kadre girdimas grasinimas jį nužudyti. Pareiškėja nuo 2000 m. negavo jokių žinių apie savo sūnų. Tai leidžia teigti, kad pareiškėjos sūnus gali būti laikomas mirusiu. Teismas taip pat neigiamai įvertino Rusijos pareigūnų atliktą tyrimą. Šioje byloje Rusija pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

2. 6. Tinkamas mirties aplinkybių tyrimas

Kaip jau minėta, tinkamas mirties aplinkybių tyrimas yra viena pagrindinių pozityvių valstybės pareigų. Daugelyje bylų valstybės buvo pripažintos pažeidusios konvencijos 2 str. pirmiausia todėl, kad tinkamai neatliko mirties aplinkybių tyrimo.

EŽTT savo praktikoje suformulavo nuostatas, kad valstybės, siekdamos laikytis 2 str., privalo turėti tyrimo sistemą, kuri apimtų šias apsaugos priemones:

1. Tyrimas turi būti viešas ir atliekamas nepriklausomos institucijos;
2. Jis turi būti tikslus, išsamus ir operatyvus;
3. Jei dėl mirties kalti valstybės pareigūnai, tyrimo metu turi būti nustatyta, ar tokie veiksmai nėra pateisinami konvencijos 2 str. 2 dalies nuostatomis;
4. Tyrimo metu turi būti užtikrintas efektyvus mirusiojo artimųjų dalyvavimas, siekiant apsaugoti jų interesus.

Byloje *Cyprus v. Turkey*³¹ konfliktas kilo dėl Turkijos veiksmų okupuojant šiaurinę Kipro dalį. 1974 m. šioje teritorijoje išsilaipino apie 30 tūkst. Turkijos karių. Jie ėmėsi kontroliuoti kelius, užėmė vietos administracijos patalpas, įkūrė karinius postus. 1984 m. šioje teritorijoje paskelbta

³⁰ *Salman v. Turkey* // 2000 m. birželio 27 d., Nr. 21986/93.

³¹ *Cyprus v. Turkey* // 2001 m. gegužės 10 d., Nr. 25781/94.

Šiaurinio Kipro Turkijos Respublika (ŠKTR). Pasaulinė bendruomenė pasmerkė okupacinius Turkijos veiksmus. Jungtinių Tautų Saugumo taryba priėmė rezoliuciją, raginančią valstybes nepripažinti naujo darinio. Tuo tarpu Turkija teigė, jog ŠKTR yra nepriklausoma valstybė, kuriai ji jokios įtakos daryti negali. Jungtinių Tautų organizacija buvo priversta įvesti taikdarius, kurie sukūrė buferinę zoną tarp dviejų Kipro dalių.

Nuo okupacijos pradžios į Strasbūrą pradėjo plaukti skundai. Per du okupacijos dešimtmečius šioje teritorijoje oficialiais duomenimis dingo 1,491 graikų kipriotas. EŽTT dalį skundų sujungė į vieną bylą. Tirdama faktus, komisija konstatavo, kad nėra įrodymų, jog be žinios dingę asmenys buvo nužudyti, tačiau pabrėžė, jog Turkija nesiėmė tinkamų veiksmų, kad abejonės dėl suimtų asmenų likimo būtų išsklaidytos.

EŽTT šioje išpūdingos apimties byloje atkreipė dėmesį į tai, kad iš konvencijos kylanti pareiga apsaugoti teisę į gyvybę turi būti suprantama konvencijos 1 str. kontekste. Jame nurodyta, jog susitariančios valstybės įsipareigoja garantuoti konvencijos teises ir laisves kiekvienam jos jurisdikcijoje esančiam asmeniui. Teismo nuomone, Turkija efektyviai kontroliavo šiaurinę Kipro dalį, todėl turėjo pareigą apsaugoti joje esančių asmenų teises.

Teismas pabrėžė, kad vienas pagrindinių reikalavimų valstybei pagal konvencijos 2 str. yra tinkamai atlikti mirties aplinkybių tyrimus. Taip pat privalu operatyviai aiškintis be žinios dingusių asmenų atvejus. Šis reikalavimas ypač aktualus, kai dėl asmens mirties ar dingimo gali būti kalti valstybės pareigūnai.

Šioje byloje Turkija pripažinta sistemiškai pažeidinėjus konvencijos 2 str., nes dingusių graikų kipriotų atvejai nebuvo tinkamai ištirti.

Tinkamo tyrimo reikalavimai keliami ne tik bylose, kuriose dėl mirties atvejų įtariami valstybės pareigūnai. Analogiški reikalavimai keliami bet kokiam mirties atvejo tyrimui. Teismas ne kartą pabrėžė ir tai, jog tyrimui pradėti nėra būtina, kad mirusiojo šeimos nariai ar kiti asmenys pateiktų skundą oficialiai institucijai. Pakanka, jog pareigūnai žinotų mirties faktą, tam, kad valstybei kiltų pareigą jį tinkamai ištirti.

Tai buvo patvirtinta *Ergi v. Turkey* byloje.³² Pareiškėjas ponas Muharrem Ergi į EŽTT kreipėsi dėl savo sesers mirties. 1993 m. jo kaime kilo susišaudymas tarp Turkijos kareivių ir kurdų teroristų. Atsitiktinė kulka pataikė į pareiškėjo seserį ir mirtinai ją sužeidė.

³² Ergi v. Turkey // 1998 m. liepos 28 d., Nr. 66/1997/850/1057.

Pareiškėjo dėdė apie įvykį telefonu pranešė vietinės žandarmerijos vadovui. Vakare į pareiškėjo namus atvyko žandarmerijos vadovas, prokuroras ir daktaras. Po apžiūros žandarmerijos vadovas surašė protokolą, tačiau jame nurodė, jog pareiškėjo sesuo buvo nužudyta kurdų teroristo šūviu. Daktaras iš merginos kūno išimtą kulka taip pat apibūdino kaip standartinę NATO 7.62 kalibro kulka, kurią naudoja ir kurdų teroristai.

Pradėtas tyrimas užtruko ilgiau nei metus, kol byla buvo perduota aukštesnės instancijos prokurorui, kuris ją nutraukė dėl jurisdikcijos stokos. Po tokio sprendimo nužudytosios brolis kreipėsi į žmogaus teisių apsaugos organizacijas, o vėliau į EŽTT.

Teismo proceso metu vyriausybės atstovai įrodinėjo, kad pareiškėjo sesuo buvo nužudyta kurdų teroristų, todėl Turkijos atsakomybės klausimas dėl jos žūties negali būti keliamas. Tyrimą prižiūrėjęs prokuroras teigė, kad nepasitikėti žandarmerijos protokolu nėra jokio pagrindo. Be to, per visą tyrimo laikotarpį jis nesulaukė nė vieno nužudytosios artimųjų skundo. Byloje jų parodymų taip pat nebuvo.

EŽTT nustatė, jog Turkija pažeidė konvencijos 2 str. todėl, kad neatliko tinkamo pareiškėjo sesers mirties aplinkybių tyrimo. Teismas atmetė vyriausybės atstovų argumentus, jog byloje nėra nužudytosios moters artimųjų pareiškimo. Buvo nurodyta, kad artimųjų pareiškimas ir dalyvavimas nėra būtinas tiriant mirties aplinkybes. Tokiais atvejais valstybė turi pareigą veikti savo iniciatyva.

Teismas atkreipė dėmesį ir į reikalavimą, kad tyrimas turi būti nepriklausomas ir objektyvus. Tai, kad aukštesnės instancijos prokuroras aklaai pasitikėjo žandarmerijos vadovo protokolu ir nesiėmė patikslinti akivaizdžių spragų, rodo, jog tyrimas atliktas šališkai.

Taip pat netinkamais pripažinti argumentai, kad Turkija neturi galimybės efektyviai tirti kurdų teroristų veiksmų. Teismas nurodė, jog tam, kad tyrimas būtų atliktas tinkamai, nebūtina jį rezultatyviai pabaigti. Svarbiausia – valstybės siekis tai padaryti. Toks siekis turi būti patvirtinamas objektyviais įrodymais.

Šie reikalavimai pakartoti ir detalizuoti *Tanrikulu v. Turkey* byloje.³³ Į teismą kreipėsi ponia Selma Tanrikulu. Šios Turkijos pilietės skundo pagrindu tapo jos vyro žūtis. Pareiškėjos vyras buvo nušautas šalia ligoninės, kurioje dirbo kartu su žmona. Ponia Tanrikulu, išgirdusi šūvius, išbėgo į gatvę ir ten pamatė savo vyro kūną. Pareiškėja dar spėjo pamatyti nubėgančius savo vyro žudikus ir apie tai pranešė šalia ligoninės budėjusiems pareigūnams, tačiau šie nereagavo.

³³ Tanrikulu v. Turkey // 1999m. liepos 8 d., Nr. 23763/94.

Pareiškėja keletą kartų bandė kreiptis į žandarmeriją ir prokuratūrą, kad būtų ištirtas jos vyro nužudymas, tačiau pradėtas bylos tyrimas taip ir nepajudėjo iš vietos. Nebuvo apklausti įvykio liudininkai, pareiškėjai nebuvo leista susipažinti su vyro skrodimo rezultatais. Moteris nurodė, kad prieš kelis mėnesius iki nužudymo jos vyras buvo iškvieistas apklausai į policiją. Apklausoje dalyvavo ir Turkijos saugumo darbuotojai, kurie sakė turintys informacijos apie pareiškėjos vyro bendradarbiavimą su kurdų teroristais. Pretekstu tokiems kaltinimams tapo kelios eksperimentinės išvados, kurias jis kaip daktaras padarė apžiūrėdamas iš kalėjimo paleistus asmenis. Pareiškėjos vyras sąžiningai nurodė kalėjusių asmenų sveikatos sutrikimus ir ant kūno rastus sumušimus.

Teismas, vertindamas bylos aplinkybes, pabrėžė itin prastai atliktą tyrimą. Į nusikaltimo vietą pareigūnai atvyko tik po kelių valandų. Liudininkai nebuvo apklausti. Įvykio vietos schema nubraižyta netiksliai ir neinformatyviai. Nebuvo padaryta nė viena įvykio vietos nuotrauka. Teismą nustebino faktas, kad nužudytojo žmona, mačiusi nubėgančius žudikus, buvo apklausta tik po metų atnaujinus bylos tyrimą.

Turkijos atstovų teigimu, bylos tyrimas buvo vykdomas itin sudėtingomis aplinkybėmis. Pietryčių Turkijoje valstybės pareigūnų, taip pat ir medikų nužudymų pasitaiko gana dažnai, o kurdų teroristų grupuotės Turkijos teisėsaugai nepasiekiamos. Į klausimą, kodėl taip ilgai delsta apklausti pagrindinę bylos liudininkę, vyriausybės atstovai atsakė, kad ji išgyvenusi potrauminį sindromą ir jos parodymai nebūtų buvę vertingi bylai.

EŽTT priimdamas sprendimą atkreipė dėmesį į tai, jog Turkijoje situacija iš tiesų yra labai įtempta. Teismą pasiekiantys skundai rodo, kad neaiškėmis aplinkybėmis nužudyti ar dingę be žinios asmenys šalyje tapo kasdienybe. Nepaisant to, konvencijos 2 str. sukuria valstybei pareigą tinkamai ištirti visus mirties atvejus. Sudėtingos aplinkybės šalies viduje nuo tokios pareigos valstybės neatleidžia.

Šioje byloje Turkija buvo pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str. – dėl netinkamai atlikto pareiškėjos vyro mirties aplinkybių tyrimo.

Papildomus mirties aplinkybių tyrimui keliamus reikalavimus EŽTT suformulavo *Hugh v. United Kingdom* byloje.³⁴ Čia svarbiu aspektu tapo aplinkybė, kad valstybės saugumo sumetimais tyrimo medžiaga buvo įslaptinta. Teismas itin atidžiai vertino reikalavimą, jog bylos tyrime turi būti leista dalyvauti aukos artimiesiems taip apsaugant jų interesus.

³⁴ *Hugh v. United Kingdom* // 2001 m. gegužės 4 d., Nr. 24746/94.

Į teismą kreipėsi ponas Hugh dėl savo sūnaus nužudymo. 1992 m. dvidešimt dvejų metų pareiškėjo sūnų nušovė Belfasto policijos pareigūnas. Jaunuolis nepakluso policijos reikalavimui sustoti. Mašinos persekiojimas vyko keletą valandų. Galiausiai vairuotojas sustojo ir leidosi bėgti. Policijos pareigūnas paleido šuvių seriją ir mirtinai sužeidė pareiškėjo sūnų.

Jaunuolio gaudynės prasidėjo po to, kai D. Britanijos saugumo pajėgos Belfaste vykdė antiteroristinę operaciją. Pareigūnai turėjo informacijos, kad viename iš namų sandėliuojama teroristiniams aktams naudojama amunicija. Surengus pasalą šalia to namo, pasirodė pareiškėjo sūnaus automobilis. Vairuotojas elgėsi įtartinais, todėl pareigūnai bandė jį sustabdyti, tačiau jis padidinęs greitį spruko nuo pareigūnų. Vėlesnė apžiūra parodė, kad pareiškėjo sūnaus mašinoje nebuvo rasta nei ginklų, nei sprogmenų. Jaunuolis taip pat nebuvo ginkluotas.

Dėl šio įvykio pradėtas tyrimas. Jį vykdė Belfasto policijos pareigūnai, o priežiūrą atliko Nepriklausoma komisija skundams dėl policijos veiksmų tirti. Ginklą naudojęs pareigūnas teigė, kad nuo policijos sprunkantis jaunuolis vairavo labai agresyviai. Jis smarkiai viršijo leistiną greitį ir sukėlė kelias pavojingas situacijas. Sustabdžius automobilį jo vairuotojas šoko iš mašinos ir pasileido bėgti. Perspėjus, jog bus panaudotas šaunamasis ginklas, jaunuolis sustojo ir staigiai pasisuko į pareigūną. Šis tamsoje nematė jaunuolio rankų, todėl nusprendė, kad įtariamasis gali būti ginkluotas. Įvertinęs tai kaip pavojų savo gyvybei, pareigūnas ištuštino tarnybinio ginklo apkabą.

Byla buvo perduota teismui, kuris nutarė, jog remiantis nacionalinio saugumo interesais dalis šios bylos informacijos nebus viešinama. Taip pat nutarta įslaptinti liudininkus ir įtariamąjį. Po kelių mėnesių pareigūnas savo noru pasitraukė iš tarnybos policijoje. Teismas neižvelgė pareigūno veiksmuose tarnybinių įgaliojimų viršijimo, todėl byla buvo nutraukta.

Pareiškėjas kreipėsi į EŽTT teigdamas, kad jo sūnus buvo nužudytas pažeidžiant konvencijos 2 str. Jo teigimu, policijos pareigūnui nebuvo kilęs realus pavojus ir būtinybės panaudoti tarnybinių ginklų. Pareiškėjas nurodė dar keletą atvejų, kai Šiaurės Airijoje vykdomų antiteroristinių operacijų metu žūdavo žmonės. Taip pat skunde nurodoma, kad mirties aplinkybės nebuvo tinkamai iširtos, nes tyrimas nebuvo viešas ir nepriklausomas. Žuvusiojo artimiesiems nebuvo suteikta galimybė susipažinti su bylos dokumentais. Taip pat nebuvo leista vykdyti kryžminės liudininkų apklausos. Pareiškėjo teigimu, kai kurios bylos aplinkybės rodo, jog Belfasto policija galėjo būti suinteresuota nuslėpti tiesą. Antai, iš šaudžiusio pareigūno nebuvo paimtas tarnybinis ginklas, pareiškėjo sūnaus automobilis buvo labai greitai pašalintas iš įvykio vietos, žuvusiojo artimieji buvo informuoti ne iš karto.

EŽTT, vertindamas bylos aplinkybes, priminė, kad žmogaus teisė į gyvybę yra vienas svarbiausių ir pamatinių konvencijos principų. Ši teisė gali būti pažeidžiama tik išskirtiniais atvejais, kai tai pateisinama konvencijos 2 str. 2 dalies nuostatomis.

Pagrindinis mirties aplinkybių tyrimų tikslas – užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai, saugantys asmens teisę į gyvybę, veiktų efektyviai. Tyrimo metu turi būti siekiama nustatyti kaltus asmenis ir patraukti juos teisinėn atsakomybėn. Tai itin svarbu, kai mirties atvejai siejami su valstybės pareigūnų veiksmais. Kokią tyrimo formą pasirinkti šiems tikslams pasiekti, priklauso nuo valstybės. Kad ir kokia tyrimo forma būtų pasirinkta, valstybės pareigūnai turi prisiimti visą atsakomybę dėl vykdomo tyrimo. Nukentėjusiosios pusės pareiškimas arba bendradarbiavimas nėra būtinas tinkamam tyrimui atlikti.

Tais atvejais, kai žmogaus mirtis kilo dėl galimai neteisėtų valstybės pareigūnų veiksmų, privalu užtikrinti, kad tyrimą atliktų nepriklausoma institucija. Šis reikalavimas reiškia ne tik formalus hierarchinio pavaldumo ryšio nebuvimą, bet ir praktinę nepriklausomybę. Antai Ergi³⁵ byloje merginos mirties aplinkybes tyręs prokuroras rėmėsi tik rašytine informacija, gauta iš žandarmerijos vadovo. Tokiomis aplinkybėmis nepriklausomas tyrimas nėra įmanomas.

Teismas nurodė, jog galimi atvejai, kai susidariusios objektyvios aplinkybės apsunkins tyrimą arba neleis jo rezultatyviai pabaigti. Tai nereiškia, jog toks tyrimas bus pripažintas netinkamu. Svarbu, kad valstybė savo veiksmais aiškiai parodytų valią ir norą rasti tiesą. Ne mažiau svarbu, kad tyrimas būtų viešas ir prieinamas aukos artimiesiems.

Analizuodamas pono Hugh skundą, EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad ne visi pareiškėjo priekaištai Belfasto policijai pagrįsti. Bylos duomenys rodo, jog tyrimas buvo pradėtas iš karto po jaunuolio mirties. Tai, kad jaunuolio automobilis buvo greitai pašalintas nuo važiuojamosios dalies, pateisinama saugaus eismo reikalavimais. Teismas taip pat atmetė pareiškėjo skundą, kad Belfasto policija sąmoningai neieškojo civilių šio įvykio liudininkų, o rėmėsi daugiausia pareigūnų parodymais. Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog byloje buvo ir civilių liudininkų parodymų, kurie policijos parodymams neprieštaravo. Taip pat kaip nepagrįstas įvertintas pareiškėjo skundas, kad iš šaudžiusio pareigūno ginklas paimtas ne iš karto. Teismas nurodė, kad ginklas buvo paimtas nuovadoje ir kad buvo greitai atliktos visos reikalingos balistinės ekspertizės. Bylos tyrimui šios aplinkybės neigiamos įtakos negalėjo daryti.

³⁵ Ergi v. Turkey // 1998 m. liepos 28 d., Nr. 66/1997/850/1057.

Teismui kilo abejonių dėl tyrimo nešališkumo. EŽTT pabrėžė, jog nepakanka, kad tyrimą kontroliuotų nepriklausoma institucija. Svarbus ne formalus, o faktinis tyrėjų nepriklausomumas. Tai, kad pareigūno veiksmų tyrimą iš esmės atliko kolegos, o nepriklausoma institucija atliko tik formalią priežiūrą, teismas vertino neigiamai.

Teismas atkreipė dėmesį ir į tai, kad žuvusiojo artimiesiems nebuvo leista susipažinti su tyrimo medžiaga. EŽTT pabrėžė, jog bylose, susijusiose su valstybių specialiosiomis tarnybomis, visos medžiagos paviešinimas gali padaryti žalą valstybės saugumo interesams. Tačiau užtikrinant specialiųjų tarnybų veiklos konfidencialumą neturi būti daroma žala nukentėjusios pusės procesinėms teisėms. Tai, kad pareiškėjui ir jo advokatams nebuvo leista susipažinti su kai kuriais bylos dokumentais, teismas įvertino kaip pažeidimą.

Šioje byloje Jungtinė Karalystė pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str., nes tinkamai neatliko pareiškėjo sūnaus mirties aplinkybių tyrimo.

2005 m. birželio 29 d. EŽTT komunikavo Lietuvos Vyriausybei pareiškimą Sadauskienė prieš Lietuvą.³⁶ Kol kas teismas nepriėmė sprendimo dėl šio pareiškimo priimtinumą. Ponia Sadauskienė teigia, jog Lietuva galėjo pažeisti konvencijos 2 str., nes tinkamai neištyrė jos sūnaus mirties aplinkybių. Pareiškėjos sūnus nuskendo vaikų iškylos metu. Kol kas teismas detaliau šios bylos aplinkybių neanalizavo.

³⁶ Sadauskienė prieš Lietuvą // 2005 m. birželio 29 d., pareiškimo Nr. 19742/03

3. Konvencijos 2 str. išimty

„Gyvybės atėmimas nėra laikomas šio straipsnio pažeidimu, jeigu tai padaroma nepanaudojant daugiau jėgos negu neišvengiamai būtina:

- 1) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto;
- 2) teisėtai suimant arba sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti;
- 3) pagal įstatymą malšinant riaušes arba sukilimą.³⁷

3. 1. Gyvybės atėmimo atvejai ginantis nuo neteisėto smurto

Vertinant EŽTT praktiką, galima teigti, kad daugelyje bylų, kuriose dėl nužudymų kaltinami valstybės pareigūnai, vyriausybės atstovai linkę remtis ir 1, ir 2 konvencijos 2 str. 2 dalies punktu. Demokratinėse valstybėse pareigūno galimybė naudoti tarnybinių ginklų dažniausiai griežtai ribota jo paties ar aplinkinių gyvybei iškilusiu pavojumi, todėl EŽTT dažnai susiduria su bylomis, kai sulaikymo metu pareigūnai tarnybinių ginklų naudoja savigynos tikslai.

Mokslų daktaro Romualdo Drakšto teigimu, „iš istorijos studijų žinome, kad visose tautose veikė principas *vim vi repellere licet* (jėgą galima atremti jėga), todėl ir teisė į būtinąją gintį buvo numatyta visuose baudžiamosios teisės raidos etapuose, todėl visai pagrįstai būtinoji gintis buvo ir yra pripažįstama prigimtine žmogaus teise“.³⁸

Vieną pirmųjų ir precedentiniu tapusį sprendimą EŽTT priėmė 1995 m. *McCann v. United Kingdom* byloje.³⁹ 1988 m. Jungtinės Karalystės ir Ispanijos pareigūnai gavo informaciją, kad Airių Respublikos armija planuoja surengti teroristinį aktą Gibraltare. 1988 m. kovo 4 d. trys įtariamieji buvo pastebėti Ispanijos mieste Malagoje. Specialiosios tarnybos neturėjo tikslių duomenų apie jų ketinimus, todėl buvo nuspręsta sekti galimus teroristus. Po dviejų dienų jie kirto Gibraltaro sieną. D. Britanijos pareigūnai neperspėjo Gibraltaro pasienio darbuotojų apie įtariamuosius.

Specialiosios tarnybos disponavo informacija, kad planuojamas teroristinis aktas turėtų vykti šalia Gibraltaro centre stovinčių rūmų. Mašinų stovėjimo aikštelėje numatytų laiku turėjo būti

³⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 2 str. // Valstybės žinios, 2001m. vasario 23d., Nr 17.

³⁸ R. Drakštas. Mirties bausmė: Situacija ir perspektyvos. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 37.

³⁹ *McCann and Others v. United Kingdom* //1995 m. rugsėjo 27 d., Nr. 17/1994/464/545.

susprogdinti sprogmenys. Manyta, jog sprogmenys gali būti atgabenti automobiliu. Taip pat padaryta išvada, kad įtariamieji naudosis radijo bangomis veikiančiu sprogdikliu.

Šiek tiek po vidurdienio sekami asmenys baltu Renault automobiliu atvyko į numatytą vietą. Trumpai pastovėję prie automobilio, jie patraukė tolyn gatve. Po poros minučių įtariamieji išsiskyrė. Pareigūnams buvo duotas nurodymas suimti galimus teroristus. Pareigūnai, pasiviję poną McCann ir poniją Farrell, liepė jiems sustoti. Ponas McCann staigiai ištiesė ranką link savo diržo. Pareigūnas, žinodamas, jog įtariamasis gali turėti sprogdiklį, paleido keletą šūvių į įtariamojo nugarą. Šalia buvusios ponios Farrell staigus rankos judesys taip pat sukėlė įtarimą pareigūnams, todėl vienas iš jų šovė ir į ją. Kitoje gatvėje situacija pasikartojė su ponu Savagei. Visi trys įtariamieji buvo mirtinai sužeisti.

Po šaudymo apieškojus įtariamuosius ir jų automobilį jokių sprogmenų nerasta. Buvo pradėtas pareigūnų veiksmų tyrimas. D. Britanijos specialiųjų tarnybų pareigūnai, planavę įtariamųjų sulaikymo operaciją, pabrėžė, kad instruktažo metu visiems operacijos dalyviams buvo duoti nurodymai, kokiais atvejais gali būti panaudotas šaunamasis ginklas. Jų teigimu, šaunamieji ginklai galėjo būti panaudoti tik tiesioginio viršininko nurodymu arba esant realiam pavojui pareigūno ar aplinkinių gyvybei. Šauti be perspėjimo buvo galima tik tada, kai perspėjimui sugaištas laikas galėjo kainuoti pareigūno arba aplinkinių gyvybes. Operacijai vadovavę pareigūnai taip įvardijo operacijos tikslus: apsaugoti aplinkinių gyvybes, sutrukdyti įvykdyti teroristinį aktą, suimti įtariamuosius.

Byla buvo perduota D. Britanijos teismui, kuris nutarė, jog pareigūnai savo įgaliojimų neviršijo, o šaunamųjų ginklų panaudojimas buvo pateisinamas noru apsaugoti aplinkinių gyvybes. Bylos nagrinėjimo metu pabrėžta, kad bet kokios ginkluotos policijos operacijos metu turi būti siekiama vieno tikslo – suimti įtariamuosius sukeliant kuo mažesnę riziką aplinkiniams ir patiems pareigūnams. Svarbu, jog pareigūnas suvoktų, kad dėl šaunamojo ginklo panaudojimo jis bus atsakingas asmeniškai. Jei jo veiksmai peržengia įstatymo ribas, jis gali būti apkaltintas žmogžudyste. Aukštesnio pareigūno įsakymas panaudoti ginklą neatleidžia pareigūno nuo atsakomybės.

Žuvusiųjų artimieji kreipėsi į EŽTT. Čia vyriausybės atstovai teigė, jog pareigūnų veiksmai pateisinami konvencijos 2 str. 2 dalies išimtimis. Tuo tarpu nužudytųjų artimieji tikino, kad policijos panaudotos priemonės buvo neproporcingos.

EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad konvencijos 2 str. turi būti skaitomas visa apimtimi. 2 str. 2 dalis neduoda teisės valstybės pareigūnams ar privatiems asmenims vykdyti tyčinius nužudymus. 2 str. 2 dalis tik nurodo situacijas, kuriose leidžiama panaudoti jėgą, galinčią baigtis asmens mirtimi.

Bet kokių atvejų jėga turi būti naudojama tik tokia apimtimi, kuri absoliučiai būtina 2 str. 2 dalyje numatytiems tikslams pasiekti.

Teismas neapibrėžė termino „absoliučiai būtina“. Tai vertinamoji sąvoka. Analizuodamas galimus 2 str. Pažeidimus, teismas naudojo „būtinumo testą“, kurio tikslas – išsiaiškinti, ar pareigūno veiksmai buvo būtini demokratinėje visuomenėje saugomoms vertybėms apginti. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad sprendžiant tokias bylas turi būti vertinami ne tik jėgą naudojusio pareigūno veiksmai, bet ir kitos aplinkybės, tokios kaip operacijos planavimas ir kontrolė.

Konvencijos 2 str. įpareigoja valstybes įstatymais saugoti asmenų gyvybes, todėl turi būti labai griežtai reglamentuoti atvejai, kai valstybės pareigūnams suteikiama teisė naudoti specialias priemones. Valstybė turi pasirūpinti, kad pareigūnai žinotų tokius įstatymus.

EŽTT atmetė pareiškėjų teiginius, kad D. Britanijos pareigūnai planavo nužudyti terorizmu įtariamus asmenis. Tai patvirtinančių įrodymų byloje nerasta. Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog prieš imdamiesi tokių kraštutinių priemonių specialiųjų tarnybų pareigūnai turėjo turėti svarių įrodymų apie rengiamą teroristinį aktą. Tai, jog nei pas įtariamuosius, nei jų automobilyje sprogmenų nerasta, rodo, kad surinkta informacija buvo netiksli. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad visi įtariamieji buvo bausti už sprogmenų laikymą, o ponas Savage figūravo vienoje sprogdinimo byloje.

Teismas sutiko, jog kariai turėjo pagrindą manyti, kad įtariamųjų veiksmai gali sukelti realų pavojų aplinkinių gyvybėms. Jie savo veiksmus vertino, kaip „absoliučiai būtinus“ aplinkinių gyvybei apsaugoti. EŽTT pabrėžė, kad toks tikėjimas yra pakankamas pagrindas laikyti pareigūnų veiksmus teisėtais konvencijos kontekste, net jeigu vėliau ir paaiškėjo, jog toks tikėjimas buvo klaidingas. Kitu atveju valstybei būtų užkrauta neproporcinga pareiga.

Tačiau teismui kilo klausimas, ar visos operacijos valdymas atitinka konvencijos 2 str. reikalavimus. EŽTT atkreipė dėmesį į tai, kad specialiosios tarnybos keletą dienų sekė įtariamuosius. Per tą laiką buvo daug progų juos suimti, tačiau jomis nepasinaudota. Taigi įtariamieji be jokių kliūčių pateko į Gibraltaro teritoriją. Teismas atmetė vyriausybės argumentus, jog buvo norima surinkti kuo daugiau įrodymų. EŽTT teigimu, galimas pavojus Gibraltaro gyventojams buvo kur kas svarbesnė problema negu papildomų įrodymų rinkimas.

Teismas taip pat atkreipė dėmesį, kad ginkluotos policijos operacijos tikslas buvo panaudojant kuo mažiau jėgos sulaukyti įtariamuosius. Vis dėlto operacija baigėsi visų įtariamųjų mirtimi. Tai rodo, kad operacijos planavimas ir valdymas nebuvo tinkamas. Šioje byloje teismas pripažino, jog D. Britanija pažeidė konvencijos 2 str.

Bubbins v. United Kingdom byloje⁴⁰ EŽTT taip pat vertino policijos operaciją, kurioje buvo nušautas, kaip vėliau paaiškėjo, realaus pavojaus nekėlęs asmuo, tačiau šios bylos baigtis visiškai kitokia. Į teismą kreipėsi ponis Bubbins. Skundo priežastimi tapo jos brolio pono Fidzgerald mirtis.

Policiją į pono Fitzgerald butą iškvietė jo draugė. Mergina pastebėjo, kaip į jos draugo namus pro langą įlipo kažkoks asmuo. Į šūksnius jis neatsiliepė. Atvykę pareigūnai užėjo į butą. Patalpose buvo tamsu. Į policijos raginimus išeiti niekas nereagavo. Staiga vienas pareigūnas pastebėjo koridoriuje stovintį vyrą su šautuvu rankose. Kartu su porininku išbėgęs į lauką jis iškvietė pastiprinimą.

Pono Fitzgerald namus apsupo greitojo reagavimo policijos pajėgos. Operacijai vadovaujanti pareigūnė davė nurodymą surasti poną Fitzgerald, tačiau skambučiai telefonu jo artimiesiems ir draugams rezultato nedavė.

Žmogus su ginklu pono Fitzgerald namuose elgėsi keistai. Jis nedegė šviesos, nereagavo į policijos pareigūnų šūksnius išeiti. Galiausiai buvo priimtas sprendimas šturmuoti pastatą. Greitojo reagavimo policijos pajėgos įsiveržė į namus ir koridoriuje pamatė vyrą, rankose laikantį šautuvą. Jis demonstratyviai nusitaikė į pareigūnus. Šie atsakė šūviais. Vyras buvo mirtinai sužeistas.

Kaip vėliau paaiškėjo, vyras su šautuvu ir buvo ponas Fitzgerald. Šautuvas jo rankose buvo netikras. Keistą vyro elgesį buvo galima paaiškinti dideliu išgerto alkoholio kiekiu. Taip pat paaiškėjo, kad vyras neseniai buvo atleistas iš darbo, turėjo didelių skolų.

Pareiškėja teigė, kad policijos panaudota jėga buvo neproporcinga realiai grėsmei. Taip pat, remiantis McCann byla, ponis Bubbins tvirtino, jog policijos operacija buvo suplanuota netinkamai, o pareigūnai veikė vadovaudamiesi klaidinga informacija.

EŽTT savo sprendime priminė, kad galimi konvencijos 2 str. pažeidimai, kai dėl to kaltinami valstybės pareigūnai turi būti vertinami itin atidžiai. Dėmesys turi būti kreipiamas ne tik į tiesiogiai jėgą panaudojusio pareigūno veiksmus, bet ir į operacijos planavimą bei vykdymą.

Teismas sutiko su vyriausybės atstovų argumentais, kad pareigūno panaudota jėga neviršijo „absoliučiai būtinos“ ribos. Atsižvelgta į tai, jog pareigūnas tamsoje negalėjo atskirti tikro ginklo nuo muliažo. Jam teko saugoti ne tik savo, bet ir kitų pastate buvusių pareigūnų gyvybes. Teismas įvertino ir faktą, jog ponas Fitzgerald buvo ne kartą perspėtas policijos pareigūnų, tačiau į reikalavimą išeiti nereagavo.

⁴⁰ *Bubbins v. United Kingdom* // 2005 m. kovo 17 d., Nr. 50196/99.

Teismo manymu, operacija buvo paruošta tinkamai. Jai vadovavo patyrusi pareigūnė. Greitojo reagavimo pajėgos buvo išdėstytos remiantis taktine schema, tipine tokiai situacijai. Tai, kad policija žinojo, jog galimas įsibrovėlis ginkluotas, sukūrė papildomą įtampą. Ponas Fitzgerald buvo informuotas, kad policija pasiruošusi panaudoti ginklus, tačiau nesiėmė priemonių savęs apsaugoti.

Teismas priminė, kad konvencija gina ne gyvybę, o teisę į gyvybę. Kaip ta teise pasinaudoti, priklauso ir nuo paties teisės subjekto. Policijos veiksmai šioje situacijoje buvo adekvatūs galimam pavojui pareigūnų gyvybei, todėl EŽTT konvencijos 2 str. pažeidimo nenustatė.

EŽTT praktikoje nereti atvejai, kai valstybės pripažįstamos piktnaudžiaujančios konvencijos 2 str. 2 dalies išimtimis. Viena tokių bylų – *Kakoulli v. Turkey*.⁴¹ Į teismą kreipėsi ponis Kakoulli dėl savo vyro mirties. 1996 m. jos vyras buvo nušautas Turkijos karių.

Incidentas įvyko šalia D. Britanijos karinės bazės, kur ponas Kakoulli buvo nuvykęs rinkti gyvačių. Karinė bazė stovėjo ant Šiaurinio ir Pietinio Kipro ribos. Šiaurinį Kiprą kontroliavo Turkijos kariai.

Ponas Kakoulli rinkdamas gyvates atsidūrė Šiaurinio Kipro teritorijoje. Tai pastebėję, Turkijos kariai pradėjo šaulyti ir mirtinai sužeidė vyrą. Iš netoliese esančios karinės bazės atvykusiam britų patruliui Turkijos kariai paaiškino, kad vyras nepaisė jų reikalavimų ir elgėsi pavojingai. Turkai tvirtino, kad iš pradžių buvo šautas įspėjamasis šūvis į orą, vėliau šauta į žemę netoli bėgančio vyro, tačiau tai jo nesustabdė.

Teisme pareiškėja tvirtino, kad Turkija pažeidė konvencijos 2 str., nes karių panaudota jėga buvo neproporcinga galimam pavojui. Taip pat ji teigė, jog incidentas nebuvo tinkamai ištirtas, nes nei Turkijos, nei D. Britanijos pareigūnai vyro mirties aplinkybių papildomai nesiaiškino.

Turkijos atstovai rėmėsi Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus raportu, kuriame buvo išanalizuota įtempta situacija prie Šiaurinio ir Pietinio Kipro ribos. Vos keletas savaičių prieš incidentą šioje vietoje vyko masinės graikų kipriotų demonstracijos, kurių metu du žmonės buvo nušauti. Po kelių dienų buvo apšaudyti šioje teritorijoje budėję turkų kariai. Vienas jų buvo sunkiai sužeistas. Ponas Kakoulli ribą kirto kaip tik toje vietoje, todėl teritoriją saugoję kariai tokius veiksmus įvertino kaip keliančius grėsmę jų gyvybėms. Įtarimus patvirtino ir vyro nešamas didelis krepšys, į kurį buvo dedamos surinktos gyvatės. Anot karių, jie manė, kad krepšyje gali būti nešama ginkluotė.

⁴¹ *Kakoulli v. Turkey* // 2006 m. vasario 22 d., Nr. 38595/97.

EŽTT savo sprendime teigė, jog valstybės, vykdydamos konvencijos 2 str. reikalavimus, privalo įstatymais griežtai reglamentuoti atvejus, kai pareigūnai turi teisę panaudoti specialiąsias priemones. Jėga turi būti naudojama tik tokia apimtimi, kuri „absoliučiai būtina“. Kitaip tariant, ji turi būti griežtai proporcinga pavojui.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad ponas Kakoulli buvo nušautas laikotarpiu, kai įtampa toje teritorijoje buvo padidėjusi. Tai matyti iš Jungtinių Tautų taikdarių ataskaitų. Tačiau tai nesuteikia neginčijamos teisės pasienio pareigūnams naudoti ginklus bet kokioje konfliktinėje situacijoje. Atvirkščiai, įtampos metu jie turi ypač atidžiai vertinti savo galimybes panaudoti ginklus.

Šūvio metu ponas Kakoulli buvo už keliasdešimt metrų nuo Turkijos karių. Jis buvo sustabdytas, kai bėgo link Britų karinės bazės. Realios grėsmės Turkų karių gyvybėms arba sveikatai nebuvo, todėl darytina išvada, jog šaudyta tik tam, kad būrų sustabdytas sprunkantis pažeidėjas. Tai leidžia konstatuoti, kad karių panaudota jėga buvo neproporcinga ir nebūtina šioje situacijoje. EŽTT nusprendė, jog Turkija pažeidė konvencijos 2 str.

Minėtos bylos parodo, jog EŽTT linkęs itin griežtai vertinti būtiniosios ginties ribas. Teisė į gyvybę nėra absoliuti. Konvencija leidžia pažeisti ją ginantis nuo neteisėto smurto, tačiau panaudotos jėgos lygis turi būti proporcingas kilusiam pavojui.

3. 2. Gyvybės atėmimo atvejai sulaikant asmenį

EŽTK 2 str. 2 dalies išimtis pateisina gyvybės atėmimą teisėtai suimant arba neleidžiant teisėtai suimtam asmeniui pabėgti. Prof. Sauliaus Katuokos teigimu, „būtų neįmanoma vykdyti teisingumo, jeigu policijos pareigūnams nebūtų suteikta teisės sulaikyti asmenis“.⁴²

Tai itin kontraversiška išimtis. Ne vienoje byloje EŽTT konstatavo, jog asmens gyvybė gali būti atimta tik ypač retais atvejais, kai kilęs pavojus proporcingas naudojamai jėgai. Kaip jau galėjome įsitikinti iš anksčiau pateiktų bylų, neretai suimant pareigūnų ir aplinkinių gyvybei gali kilti pavojus. Kur kas komplikotesni atvejai, kai asmuo bando bėgti. Jau minėtoje *Kakoulli* byloje⁴³ teismas pabrėžė, kad nuo karių bėgantis civilis negalėjo būti sulaikomas pažeidžiant jo teisę į gyvybę, nes tokios priemonės nėra proporcingos.

⁴² S. Katuoka. Policinga ir žmogaus teisės. – Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. 1998, P. 73.

⁴³ *Kakoulli v. Turkey* // 2006 m. vasario 22 d., Nr. 38595/97.

Analogiška išvada padaryta *Nachova and others v. Bulgaria* byloje.⁴⁴ Pareiškėjai į teismą kreipėsi dėl dviejų romų tautybės jaunuolių nužudymo. Ponai Angelov ir Petkov buvo nušauti 1996 m. sulaikymo metu.

Abu jaunuoliai tarnavo kariuomenėje, statybiniame batalione. 1996 m. metų pradžioje jiems buvo skirtas drausminis areštas už pasišalinimą iš tarnybos be vado leidimo. Atlikdami bausmę, kariai turėjo dirbti su kitais. Vieną dieną iš statybos aikštelės jaunuoliai negrižo. Apie tai pranešta bataliono vadovybei ir karo policijai. Buvo pradėta dezertyrų paieška.

Po kelių dienų buvo gauta informacija, kad jaunuoliai slapstosi nedideliame kaimelyje pas vieno jų artimuosius. Vado įsakymu buvo sudaryta keturių karininkų grupė, kuri išvyko suimti dezertyrų. Karininkai buvo ginkluoti. Sulaikymo grupei pranešta, kad jaunuoliai linkę nusižengti, kad jie buvo bausti drausminiu areštu.

Naktį karinis džipas įvažiavo į vieno jaunuolio mamos kiemą. Name buvę dezertyrai išgirdo mašinos garsą ir, iššokę pro langą, leidosi bėgti. Kareiviai nusekė jiems iš paskos. Raginimus sustoti jaunuoliai ignoravo.

Greitai bėgliai atsidūrė akligatvyje. Prieš juos stovėjo tvora. Jaunuoliai nesunkiai ją įveikė. Sulaikymo grupės kariai, matydami, kad gali nepavyti bėglių, pradėjo šaudyti į orą, vėliau ir į nubėgančiųjų kojas. Po šūvių serijos jaunuoliai susmuko ant žemės. Kulkos pataikė jiems į krūtinę ir į pilvą. Kaip teigė kariai, jaunuoliai dar rodė gyvybės ženklus, tačiau nespėjus atvykti medikams, mirė. Karo policija pradėjo tyrimą. Įvertinus sulaikymo grupės veiksmus, pažeidimų nustatyta nebuvo.

Nužudytų jaunuolių artimieji kreipėsi į EŽTT. Pareiškėjų teigimu, Bulgarijos kariai pažeidė konvencijos 2 str., nes jie ginklus panaudojo situacijoje, kai to daryti nebuvo „absoliučios būtinybės“.

Vyriausybės atstovai tvirtino, kad kariams buvo duotos instrukcijos sulaikant dezertyrus naudoti visas turimas priemones. Jaunuoliai ne kartą buvo nusižengę, atlikinėjo bausmę, todėl buvo potencialiai pavojingi. Teigta, kad kariai neturėjo tikslo jų nužudyti, kad jie šaudė tik į kojas.

EŽTT konstatavo, kad jaunuoliai buvo bausti už nesmurtinius nusižengimus, incidento metu buvo neginkluoti ir nekėlė realaus pavojaus nei juos persekiojusiems pareigūnams, nei aplinkiniams. Policijos panaudotos priemonės buvo akivaizdžiai neproporcingos situacijai. Bylai svarbi ir ta aplinkybė, kad sulaikymo grupės kariams buvo nurodyta sulaikyti dezertyrus bet kokia kaina. Tai nesuderinama su konvencijos reikalavimais, kad pareigūnai jėgą gali naudoti tik tada, kai tai „absoliučiai būtina“.

⁴⁴ *Nachova and others v. Bulgaria* // 2005 m. liepos 5 d., Nr. 43577/98.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad pareigūnai šaudė mieste, todėl savo veiksmais patys galėjo sukelti pavojų aplinkinių gyvybėms. Taip pat pabrėžta, jog Bulgarijos kariuomenės vadai netinkamai suplanavo operaciją. Šioje byloje Bulgarija pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

Sulaikymo metu pareigūnų veiksams keliami itin dideli reikalavimai. EŽTT ne kartą pabrėžė, jog pareigūnai ginklus gali panaudoti tik išskirtinėse situacijose ir jie apie tai turi žinoti. Net, jeigu šaudoma esant teisėtam pagrindui, pareigūnai pirmiausia turi įvertinti galimą pavojų aplinkiniams. Šiuos teiginius puikiai iliustruoja *Makaratzis v. Greece*⁴⁵ byla.

Į EŽTT kreipėsi pats nukentėjęs asmuo. Ponas Makaratzis savo skundą grindė policijos veiksmais bandant sustabdyti jo automobilį. Sulaikymo metu pareigūnai apšaudė automobilį ir rimtai sužalojo jį vairavusį pareiškėją.

1995 m. Atėnų centre policija bandė sustabdyti poną Makaratzis, nes šis sankryžą kirto degant raudonam šviesoforo signalui. Pareiškėjas nepakluso pareigūno nurodymui ir, padidinęs greitį, bandė pabėgti. Jį ėmė vyti keletas policijos mašinų. Gaudynių metu pareiškėjas susidūrė su keliais automobiliais. Du vairuotojai nesunkiai susižeidė. Ponas Makaratzis taip pat sėkmingai įveikė kelias policijos kelio užtvaras. Po to pareigūnai ėmė šaudyti. Pareiškėjui kulkos kliudė kojas ir krūtinę. Jis buvo nugabentas į ligoninę, ten jam buvo atlikta skubi operacija.

Policija pradėjo įvykio tyrimą, kurio metu buvo apklausti net 29 įvykyje dalyvavę pareigūnai. Buvo atliktos automobilio ir ginklų ekspertizės. Galiausiai byla perduota teismui, kuris pareigūnų veiksmus įvertino kaip teisėtus.

Pareiškėjas savo skundą argumentavo tuo, kad policijos pareigūnai ginklą naudojo situacijoje, kai tai nebuvo „absoliučiai būtina“. Pareiškėjas nurodė, jog Graikijoje iki šiol galioja 1943 m. priimtas įstatymas, reglamentuojantis policijos teisės naudoti šaunamuosius ginklus. Tai rodo, kad įstatymas neatitinka pasikeitusių realijų ir tarptautinių Graikijos įsipareigojimų. Pareiškėjas tvirtino, jog policija galėjo naudoti kitus būdus jį sustabdyti, o ne pradėti šaudyti, taip pažeidžiant jo teisę į gyvybę.

Vyriausybės atstovai su tokia pozicija nesutiko. Jų teigimu, konvencijos 2 str. pažeidimas negali būti vertinamas, nes pareiškėjas liko gyvas. Be to, šaudę pareigūnai neturėjo tikslo atimti vairuotojo gyvybės. Atsakovai pabrėžė, kad pareiškėjas savo elgesiu sukėlė pavojų ir jį sulaikyti bandžiusiems pareigūnams, ir aplinkiniams, todėl kraštutinių priemonių panaudojimas buvo proporcingas kilusiam pavojui.

⁴⁵ Makaratzis v. Greece // 2004 m. gruodžio 24 d., Nr. 50385/99.

EŽTT, vertindamas bylos aplinkybes, pabrėžė, kad tik išskirtiniais atvejais valstybės pareigūnų elgesys nesibaigęs asmens mirtimi gali būti traktuojamas kaip pažeidžiantis konvencijos 2 str. Svarbu įvertinti, koks buvo panaudotos jėgos lygis ir kokie buvo ją naudojusio pareigūno tikslai.

Teismo teigimu, šioje byloje pareigūnai naudojo ginklus norėdami sustabdyti pavojingai važiuosį automobilį, todėl tokie jų veiksmai svarstyti konvencijos 2 str. 2 dalies kontekste. Konstatuota, jog pareiškėją persekiojo keletas policijos mašinų. Po ekspertizės pono Makaratzis automobilyje suskaičiuota 16 kulkų, o iš paties pareiškėjo kūno pašalintos trys kulkos. Tai rodo, kad vairuotojo gyvybei buvo kilusi reali grėsmė ir leidžia šioje byloje vertinti galimus konvencijos 2 str. pažeidimus.

EŽTT pastebėjo, jog Graikijos įstatymas, reglamentuojantis pareigūnų teisę naudoti šaunamąjį ginklą, buvo priimtas daugiau nei prieš pusę amžiaus, kai Italiją dar valdė nacistinis režimas. Po to įstatymas buvo taisytas tik kartą – 1991 m. Tai rodo, jog dalis jo nuostatų gali neatitikti dabartinių demokratinių teisinių valstybių reikalavimų.

Teismas sutiko, kad konkrečioje byloje šaunamųjų ginklų panaudojimas galėtų būti pateisinamas konvencijos 2 str. 2 dalies išimtimis, tačiau teismą nustebino, kaip chaotiškai ir beatodairiškai Graikijos pareigūnai naudojo savo ginklus. Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad Graikijoje veikia ne viena teroristinė grupuotė (tokia kaip Revoliucinė lapkričio 17-osios organizacija), tačiau tai nesuteikia tiesės šalies pareigūnams ginklus naudoti bet kokiomis aplinkybėmis. Teismas pripažino, jog toks liberalus šaunamųjų ginklų naudojimo įstatymas pažeidžia konvencijos 2 str. Šioje byloje Italijos vyriausybė pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

Su šia problema itin aštriai susiduria ir Lietuva. EŽTT šiuo metu yra trys pareiškimai, dėl pareigūnų veiksmų, kuriais galėjo būti pažeistas konvencijos 2 str. 2003 m. lapkričio 13 d. EŽTT perdavė Lietuvos Vyriausybei pareiškimą Lieparskienė prieš Lietuvą.⁴⁶ Penkiolikmetį pareiškėjos sūnų, vairavusį automobilį ir nepaklususį policijos reikalavimui sustoti, šūviu į galvą mirtinai sužalojo pareigūnas. Kol kas teismas sprendimo dėl šios bylos priimtimumo nėra priėmęs.

Vienintelė byla dėl galimo konvencijos 2 str. pažeidimo, kurioje sprendimas dėl priimtimumo priimtas yra Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą.⁴⁷ Šioje byloje sujungti du pareiškimai. Regina Juozaitienė ir Jonas Bikulčius į teismą kreipėsi dėl jų sūnų mirties. 1998 m. liepos 24 d. du jaunuoliai buvo rasti negyvi automobilyje Ford Escort. Jie žuvo nuo policijos šūvių. Pareigūnai šaudyti pradėjo

⁴⁶ Lieparskienė prieš Lietuvą // 2003 m. lapkričio 13 d., pareiškimo Nr. 4860/02

⁴⁷ Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą // 2005 m. gegužės 19d., Nr. 70659/01

po to, kai vairuotojas nepakluso jų reikalavimui sustoti. Abu nušauti jaunuoliai buvo keleiviai. Automobilio vairuotojas liko gyvas.

Policija teigė, jog per radio ryšį gavo įsakymą sulaikyti automobilį, kuris pažeidė kelių eismo taisykles. Prie transporto priemonės jie priartėjo su įjungtais garso signalais, tačiau vairuotojas, smarkiai padidinęs greitį, bandė bėgti. Pareigūnai keletą kartų šovė į orą. Nesuvaldęs automobilio, vairuotojas trenkėsi į pakelės užtvartą. Privažiaavę pareigūnai išlipo iš savo mašinų. Jų teigimu, nesimatė, kiek žmonių yra automobilyje. Staiga persekiojamas automobilis pajudėjo iš vietos. Pareigūnai pradėjo šaudyti mirtinai sužeisdami pareiškėjų sūnus.

Automobilį vairavęs jaunuolis buvo neblaivus. Jis nuteistas 6 metų laisvės atėmimo bausme. Prokuratūra tyrė policijos veiksmus, tačiau įstatymų pažeidimų nenustatė. Pareiškėjai tokį prokuratūros sprendimą apskundė Kauno apylinkės teismui, tačiau prokuroro sprendimas pakeistas nebuvo.

Teismas konstatavo, jog pareigūnai neperžengė įstatymų ribų, jie šaudė ne į vairuotoją, o į automobilio ratus, taip pat buvo pabrėžta, kad, nors sulaikymas vyko naktį, tačiau automobilis buvo gerai apšveistas pakelės žibintų.

Lietuvos baudžiamasis kodeksas numato atsakomybę už neatsargų gyvybės atėmimą⁴⁸ ir piktnaudžiavimą tarnybine padėtimi.⁴⁹ Pagal pastarąjį straipsnį, įgaliojimus viršijęs pareigūnas, jei dėl to didelės žalos patyrė fizinis asmuo, gali būti baudžiamas laisvės atėmimu iki ketverių metų.

Policijos veiklos įstatymo 25 str.⁵⁰ numato, jog pareigūnas šaunamuosius ginklus gali panaudoti gindamas savo ar kito asmens gyvybę ir sveikatą, sulaikydamas nusikalstamą veiklą padariusį asmenį, atremdamas saugomų objektų užpuolimą, kai būtina išlaisvinti įkaitus arba užkirsti kelią teroro aktui, pabėgimo iš įkalinimo įstaigų ar riaušių juose atveju. Taip pat įstatyme nurodyta, jog pareigūnas turi teisę panaudoti tarnybinį ginklą prieš transporto priemonę ar gyvūnus.

Akivaizdu, jog Lietuvos policijos veiklą reglamentuojantis įstatymas numato platesnį ratą aplinkybių, kurioms esant galima panaudoti ginklą, nei EŽTK. *Makaratzis v. Greece* byloje⁵¹ EŽTT aiškiai pasisakė, jog pareigūnų teisę naudoti šaunamąjį ginklą reglamentuojantis įstatymai turi būti pakankamai griežti. Neleistina atimti asmens gyvybės tik tam, kad užkirsti kelią jo pabėgimui, jei jis

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.132 str. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4973

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas.228 str. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4973

⁵⁰ Policijos veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 200, Nr. 90-2777

⁵¹ *Makaratzis v. Greece* // 2004 m. gruodžio 24 d., Nr. 50385/99.

savo veiksmi nekelia pavojaus aplinkinių ar pačių pareigūnų sveikatai ir gyvybei. Kol kas byloje prieš Lietuvą galutinis sprendimas nepriimtas.

3. 3. Gyvybės atėmimo atvejai malšinant riaušes

Konvencijos 2 str. 3 dalis numato išimtį, pagal kurią gyvybės atėmimas gali būti pateisinamas riaušių ar neramumų malšinimo atveju. EŽTT praktika rodo, kad net ir kilus neramumams pareigūnai ginklus gali naudoti tik itin retais atvejais. Teismas savo praktikoje ne kartą pabrėžė, kad neramumams malšinti turi būti naudojama proporcinga jėga. Kitaip tariant, pareigūnai turi teisę naudoti specialias priemones (ašarines dujas, vandens patrankas, gumines kulkas ir t. t.), bet tik kraštutiniu atveju pateisinamas šaunamųjų ginklų naudojimas.

Gulec v. Turkey byloje⁵² į EŽTT kreipėsi nužudyto berniuko motina. Jos 15-etis sūnus buvo nušautas per spontaniškai kilusias riaušes. Nedideliame miestelyje minia protestuotojų susirėmė su Turkijos kariais. Šie panaudojo šaunamuosius ginklus. Du demonstracijos dalyviai buvo nušauti (tarp jų buvo ir pareiškėjos sūnus), vienuolika sužeista.

Dėl šio įvykio moteris kreipėsi į prokuratūrą, tačiau jai buvo atsakyta, kad berniukas žuvo ne nuo Turkijos karių šūvių, bet nuo pačių protestuotojų paleistų kulku. Turkijos atstovai tikino, jog demonstracija nebuvo taiki. Tarp jos dalyvių buvo kurdų teroristų, kurie patys apšaudė karius. Prokuroras poniai Gulec pateikė paaiškinimą, kad jos sūnus buvo nušautas kurdų kovotojų. Tyrimas buvo nutrauktas dėl jurisdikcijos stokos.

Moters skundui pasiekus EŽTT, vyriausybės atstovai pakeitė poziciją. Jie tikino, kad moteris neišnaudojo visų vidaus gynybos priemonių, nes nereikalavo atnaujinti tyrimo ir neskundė tokio prokuroro sprendimo. Taip pat buvo pabrėžta, kad demonstracija virto masinėmis riaušėmis, todėl Turkijos kariai buvo priversti šaudyti.

Pareiškėja tvirtino, kad malšinant neramumus buvo panaudota neproporcinga jėga. Jos teigimu, kariai beatodairiškai šaudė į minią. Tai įrodo ir faktas, kad buvo nužudytas vaikas, negalėjęs kelti jokio realaus pavojaus Turkijos saugumo pajėgoms.

EŽTT savo sprendime akcentavo, kad konvencijos 2 str. 2 dalis leidžia atimti gyvybę malšinant masinius neramumus ar riaušes, tačiau visais atvejais turi būti išlaikytas balansas tarp siekiamo tikslo ir tam naudojamų priemonių. Šioje byloje Turkijos kariai panaudojo kraštutines

⁵² *Gulec v. Turkey* // 1998 m. liepos 27 d., Nr. 54/1997/838/1044).

priemonės (šaunamuosius ginklus) miniai nuraminti. Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog miestelyje, kuriame kilo neramumai, jau anksčiau buvo įvesta komendanto valanda. Nepaisant to, kariai neturėjo nei skydų, nei vandens patrankų, nei ašarinių dujų, nei kitų priemonių neramumams malšinti. Teismo manymu, šioje situacijoje Turkijos karių panaudota jėga buvo neproporcinga.

Teismas atkreipė dėmesį į tai, jog vyriausybės atstovai nepateikė jokių įrodymų, kad minioje buvo kurdų kovotojų, kėlusių realią grėsmę Turkijos karių gyvybei. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, kad po įvykio Turkijos pareigūnai neatliko tinkamo berniuko mirties aplinkybių tyrimo. Šioje byloje Turkija pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

Valstybės atsakomybės klausimas dėl demonstracijos metu nužudyto vyro kilo ir *McShane v. United Kingdom* byloje.⁵³ 1996 m. Šiaurės Airijos Derry miestelyje policija nesuteikė leidimo lojalistams rengti maršo per katalikų tankiai gyvenamus rajonus. Nepaisant draudimo, numatytoje vietoje susirinko didelė minia žmonių, kurie pradėjo riaušes. Įvertinę situaciją, policijos pareigūnai į minią ėmė šaudyti guminėmis kulkomis. Taip pat buvo panaudota vandens patranka.

Gindamiesi nuo kulku, demonstracijos dalyviai iš sulaužyto reklaminio skydo pasidarė barikadas. Iš ten į policijos būrius buvo mėtomi buteliai su degiu skysčiu. Operacijai vadovavęs pareigūnas davė įsakymą nugriauti demonstrantų įtvirtinimus. Minia buvo perspėta apie policijos ketinimus. Specialus šarvuotas automobilis dideliu greičiu rėžėsi į reklaminio stendo lūženas. Daugelis už jo buvusių žmonių spėjo pasitraukti, tačiau ponas McShane buvo sutraiškytas po automobilio ratais.

Atlikus tyrimą buvo nustatyta, kad policijos pareigūnai elgėsi teisėtai ir savo įgaliojimų neperžengė. Žuvusiojo žmona kreipėsi į EŽTT. Anot jos, policijos pareigūnų panaudota jėga buvo neproporcinga, o tyrimas atliktas neobjektyviai.

Vyriausybės atstovai laikėsi pozicijos, kad šioje situacijoje pareiškėjos vyras tapo tragiško atsitiktinumo auka. Pasak jų, šarvuotą automobilį vairavęs pareigūnas buvo įsitikinęs, jog už barikadų žmonių nėra. Prieš įvažiuodamas į jas, vairuotojas keletą kartų garso signalu perspėjo riaušių dalyvius. Be to, jie buvo perspėti per policijos garsiakalbius.

EŽTT, vertindamas bylos faktus, pabrėžė, kad konvencijos 2 str. žmogaus teisę į gyvybę saugo visais atvejais – nesvarbu ar gyvybė buvo atimta tyčia, ar netyčia. Jei dėl teisės į gyvybę pažeidimo kaltinami valstybės pareigūnai, būtina nustatyti, ar gyvybės atėmimas nėra pateisinamas

⁵³ *McShane v. United Kingdom* // 2002 m. gegužės 28 d., Nr. 43290/98.

EŽTK 2 str. išimtimis. Tačiau šios išimtys savaime nesuteikia teisės pareigūnams atimti žmogaus gyvybės. Visais atvejais panaudota jėga turi būti absoliučiai būtina ir proporcinga siekiamam tikslui.

EŽTT manymu, šarvuoto automobilio panaudojimas masinio žmonių susirinkimo metu neabejotinai kėlė didelį pavojų. Operacijai vadovavę pareigūnai turėjo įvertinti visas galimas rizikas. Tai, jog barikadose netyčia suvažinėtas žmogus, rodo, kad pareigūnai netinkamai įvertino situaciją. Šioje byloje D. Britanija pripažinta pažeidusi konvencijos 2 str.

3. 4. Mirties bausmės problematika EŽTK

Konvencijos 2 str. nurodyta, kad „negalima tyčia atimti niekieno gyvybės, nebent yra vykdomas teismo nuosprendis dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę numato įstatymas“.⁵⁴ Ši nuostata rodo, jog pasirašant originalų konvencijos tekstą mirties bausmė nebuvo uždrausta. Profesorius S. Katuoka knygoje „Mirties bausmė ir tarptautinė teisė“ nurodo, jog rengiant EŽTK 2 str. projektą ryškėjo dvi pagrindinės nuostatos. Dauguma ekspertų sutiko, kad būtų pakartota Visuotinėje Žmogaus Teisių Deklaracijoje įtvirtinta nuostata, kad „žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. Tačiau Didžiosios Britanijos atstovai laikėsi kitos pozicijos. Jų nuomone, straipsnyje buvo būtina išvardyti teisės į gyvybę išimtis. Kompromisas buvo pasiektas į straipsnį įtraukus abu siūlymus.⁵⁵

1985 m. įsigaliojo šeštasis papildomas EŽTK protokolai, kuriuo uždrausta mirties bausmė. Protokolas skelbė, kad mirties bausmė panaikinama, niekas negali būti nuteistas mirties bausme ir ji niekam nevykdoma. Lietuva šeštąjį papildomą EŽTK protokolą pasirašė 1999 m.

Protokolo 2 str. numatyta išlyga karo atveju. Valstybėms palikta teisė taikyti mirties bausmę už veiksmus karo atveju ar atsiradus grėsmei jam kilti. Tokia bausmė gali būti taikoma tik įstatymų numatytais atvejais ir pagal jų nuostatas.

Mokslinėje literatūroje galima rasti šio EŽTK papildomo protokolo nuostatų kritikos. Turbūt didžiausias diskusijas sukėlė protokolo nuostata, kad mirties bausmė galima karo atveju. Nepraėjus nei dešimt metų, 1994 m. Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė rekomendaciją, kurioje pripažino, kad mirties bausmė šiuolaikinėje civilizuotos visuomenės baudžiamojoje bausmių sistemoje neturi teisėtą vietą, o jos taikymą galima prilyginti kankinimams ir laikyti nežmoniška

⁵⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 2 str. // Valstybės žinios, 2001m. vasario 23d., Nr 17.

⁵⁵ S. Katuoka. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 45.

bei žmogaus orumą žeminančia bausme.⁵⁶ Be to, kai kuriose bylose valstybės šią išlygą ėmė interpretuoti labai plačiai – pavyzdžiui, ją taikyti teroristiniais aktais kaltinamiems asmenims.

Dauguma valstybių, EŽTK dalyvių, ratifikavo konvencijos šeštąjį papildomą protokolą. Kol kas įsipareigojimų pagal jį neprisiėmė tik Rusija. Protokolo nuostatos imtos taikyti nacionaliniuose teismuose sprendžiant bylas dėl nusikaltėlių išdavimo.

Viena tokių bylų - *Soering v. United Kingdom*.⁵⁷ Į EŽTT kreipėsi D. Britanijoje sulaikytas vokiečių tautybės jaunuolis. Ponas Soering buvo sulaikytas dėl dviejų senyvo amžiaus žmonių nužudymo Jungtinėse Amerikos valstijose (JAV), Virdžinijoje. 72 m. vyras ir jo 53 m. žmona buvo įtariamojo draugės tėvai. Teismo ekspertai nustatė, kad pora mirė nuo daugybinių smūgių peiliu į krūtinę ir kaklo sritį. Nusikaltimo metu 20-metis ponas Soering ir 18-metė jo draugė studijavo Virdžinijos universitete. Iš karto po nusikaltimo pora dingo. Po metų jie buvo sulaikyti D. Britanijoje.

JAV kreipėsi į D. Britaniją prašydama išduoti įtariamuosius pagal ekstradicijos sutartį. Už padarytą nusikaltimą JAV ponui Soering grėsė mirties bausmė. Įtariamasis savo kaltę pripažino. D. Britanija sutiko įvykdyti JAV prašymą, tačiau pono Soering advokatai kreipėsi į EŽTT remdamiesi konvencijos 3 str., kuris draudžia kankinimus ir nežmonišką elgesį su žmogumi.

Pagrindiniu pareiškėjo atstovų argumentu tapo faktas, kad D. Britanija, įvykdžiusi ekstradiciją, pasmerks poną Soeringą neabejotinai mirčiai. Ilgas laukimas, kol bus priimtas nuosprendis ir įvykdyta bausmė, pareiškėjų atstovų teigimu, prilygsta kankinimams, todėl pažeidžia konvencijos 3 str.

Tuo tarpu D. Britanijos atstovai teigė, kad valstybei negali kilti atsakomybė dėl kitos valstybės atliekamų veiksmų. Vyriausybės atstovų teigimu, nuosprendžio griežtumas ir jo paskelbimo terminai šioje byloje priklausytų nuo JAV teisminės sistemos, todėl D. Britanija negali būti kaltinama pažeidusi konvencijos 3 str.

EŽTT, spręsdamas šią bylą, atkreipė dėmesį į konvencijos 1 str., kuriame nurodyta, kad susitariančios šalys kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui garantuoja konvencijoje apibrėžtas teises ir laisves. Teismas pabrėžė, kad ponas Soeringas yra D. Britanijos jurisdikcijoje, todėl ši pagal konvenciją yra atsakinga už jo teisių ir laisvių apsaugą.

Teismas pabrėžė, jog norint remtis konvencijos 3 str. reikia įrodyti, kad elgesys su žmogumi pasiekė minimalų žiaurumo lygį, kitaip bet kuri bausmė galėtų būti vertinama kaip kankinimas. Pono

⁵⁶ S. Katuoka. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 58.

⁵⁷ *Soering v. United Kingdom* // 1989 m. liepos 7 d., Nr. 14038/88.

Soering atveju EŽTT ypač akcentavo laiko tarpą, kurį būtų priverstas praleist įtariamasis, laukdamas nuosprendžio. Teismas pripažino, kad kankinimu laikytina ne pati mirties bausmė, bet jos laukimas, todėl išduodama poną Soering JAV D. Britanija pažeistų konvencijos 3 str.

Ši byla tapo precedentine. Vėliau šios teismo suformuluotos nuostatos pakartotos ir išplėstos kitose bylose dėl įtariamųjų išdavimo, kai jiems gresia mirties bausmė. Viena žinomiausių ir didžiausių pastarojo meto bylų – *Ocalan v. Turkey*.⁵⁸ Joje savo teises EŽTT siekė apginti Kurdų darbininkų partijos lyderis. Skirtingai nuo Soering bylos, čia pareiškėjas rėmėsi ir konvencijos 2 str., saugančiu žmogaus teisę į gyvybę.

Ilgus metus pareiškėjas gyveno Sirijoje. Iš čia jis vadovavo Kurdų darbininkų partijai, kuri vykdė teroristines operacijas Turkijos teritorijoje. Patys kurdai savo veiklą laikė išsivaduojamuoju judėjimu. 1998 m. ponas Ocalan buvo išsiųstas iš šalies. Jis, prašydamas politinio prieglobsčio, kreipėsi į Graikijos vyriausybę, tačiau sulaukė neigiamo atsakymo. Jam buvo liepta palikti šalį per dvi valandas. Ponas Ocalan išskrido į Rusiją, ten po ilgų svarstymų Dūmoje jam taip pat nebuvo suteikta pagalba. Vėliau ponas Ocalan išskrido į Italiją, iš jos į Keniją. Čia jam buvo pažadėtas politinis prieglobstis, tačiau po kelių išpuolių prieš Kenijos ambasadas užsienyje šios valstybės pareigūnai patarė ponui Ocalan išvykti ir prieglobsčio ieškoti Olandijoje. Priėmęs šį pasiūlymą, ponas Ocalan nuvyko į lėktuvą, kur jo jau laukė Turkijos saugumo pareigūnai. Užuo skridęs į Olandiją, lėktuvas išskrido į Turkiją.

Turkija buvo išdavusi keletą tarptautinių orderių kurdų teroristų lyderiui suimti. Jis buvo kaltinamas ginkluotos gaujos sukūrimu siekiant sugriauti Turkijos teritorinį vientisumą. Taip pat ponas Ocalan kaltintas teroristinių aktų rengimu.

Ponas Ocalan ilgą laiką buvo tardomas Turkijos saugumo darbuotojų. Jo šeima pasamdė net 16 advokatų, tačiau nė vienam iš jų nepavyko pasimatyti su sulaikytuoju. Ponas Ocalan buvo laikomas saloje, kurioje paskelbta nepaprastoji padėtis. Turkijos atstovų teigimu, taip buvo stengiamasi apsaugoti poną Ocalan, nes šis turėjo daug priešų.

Po ilgų tardymų ponas Ocalan prisipažino, jog jis yra Kurdų darbininkų partijos įkūrėjas. Anot jo, ši organizacija buvo įkurta siekiant sukurti nepriklausomą Kurdų valstybę. Tam naudotos ir karinės priemonės.

Po šio prisipažinimo ponas Ocalan buvo perduotas teismui. Posėdžių metu kurdų kovotojų lyderis ne kartą sakė, jog yra pasiruošęs bendradarbiauti su Turkijos valdžia tam, kad baigtusi abipusė

⁵⁸ *Ocalan v. Turkey* // 2003 m. kovo 12 d., Nr. 46221/99.

kova. Jis sutiko, jog atskiros kurdų valstybės sukūrimas yra neįmanomas ir tikino, kad kovai pabaigti pakaktų kurdų kultūrinių teisių pripažinimo.

Nepaisant šių pasisakymų, Ankaros teismas pripažino poną Ocalan kaltu dėl teroristinių aktų organizavimo ir nuteisė mirties bausme. Ponas Ocalan pateikė apeliaciją. 2001 m. Turkija pasirašė EŽTK šeštąjį papildomą protokolą ir šalies konstitucijoje atsirado nuostata, kad mirties bausmė gali būti taikoma tik karo atveju. Ponui Ocalan nuosprendis pakeistas įkalinimu iki gyvos galvos. Prokuratūros atstovai tokį sprendimą apskundė Turkijos Aukščiausiajam Teismui. Jie prašė pono Ocalan veiklą įvertinti kaip galimą karo kurstymą ir skirti jam išimtinę mirties bausmę.

Ponas Ocalan kreipėsi į EŽTT dėl keleto konvencijos straipsnių pažeidimo. Tarp jų buvo ir konvencijos 2 str. Pareiškėjas nurodė, kad mirties bausmės skyrimas, o juo labiau įvykdymas pažeistų konvencijoje įtvirtintą teisę į gyvybę. Taip pat ponas Ocalanas nurodė, kad tokio nuosprendžio laukimas prilygsta kankinimui, todėl pažeidžiamas konvencijos 3 str.

Turkijos atstovai atmetė pono Ocalan kaltinimus. Jų teigimu, Turkijos apeliacinis teismas pakeitė pareiškėjui mirties bausmę įkalinimu iki gyvos galvos, todėl pono Ocalan skundas neturi pagrindo. Paklausti, kaip vertina prokuratūros siekį perkvalifikuoti pono Ocalan veiksmus į karo kurstymą, vyriausybės atstovai teigė, jog Aukščiausiasis Teismas sprendimo dar nepriėmė, todėl jo vertinimai negalimi.

EŽTT palaikė Turkijos pusę. Teismo manymu, ponui Ocalan mirties bausmė buvo pakeista įkalinimu iki gyvos galvos. Tikimybė, kad Turkijos Aukščiausiasis Teismas pono Ocalan veiksmus perkvalifikuos ir jam bus vėl skirta mirties bausmė, lieka, tačiau EŽTT negali nagrinėti dar nepriimtų nuosprendžių ar norminių aktų. Dėl šių priežasčių Turkija pripažinta nepažeidusi konvencijos 2 ir 3 str.

Situaciją iš esmės pakeitė EŽTK tryliktas papildomas protokolai visiškai uždraudžiantis mirties bausmę. Lietuvai jis ypatingas tuo, jog buvo pasirašytas 2002 m. gegužės 3 d. Vilniuje. Lietuva šį protokolą ratifikavo 2003 m. spalio 16 d. Šiuo metu tryliktą papildomą protokolą ratifikavusios daugelis valstybių EŽTK dalyvių. Protokolo neratifikavo Albanija, Armėnija, Azerbaidžianas, Prancūzija, Italija, Latvija, Liuksemburgas, Moldova, Olandija, Lenkija, Rusija, Ispanija ir Turkija.

4. Išvados

1. Teisės tikslas – reguliuoti santykius tarp žmonių. Be teisės į gyvybę užtikrinimo ši funkcija būtų neįmanoma. Tai leidžia teigti, kad teisė į gyvybę laikytina pagrindine žmogaus teise, iš kurios gali būti išvedamos visos kitos.

2. EŽTK įtvirtintas žmogaus teisės į gyvybę kaip vienos svarbiausių teisių statusas. Konvencija valstybei nustato neigiamą pareigą susilaikyti nuo gyvybės atėmimo ir pozityvią pareigą imtis deramų priemonių teisei į gyvybę apsaugoti. Valstybės įpareigotos numatyti atsakomybę už neteisėtą gyvybės atėmimą. Nei atsakomybės rūšis (baudžiamoji, civilinė ar kt.), nei laipsnis (bausmės griežtumas) konvencijoje nenurodomi.

3. Iki šiol nėra išspręsta gyvybės pradžios momento problema. EŽTT laikosi pozicijos, kad konvencijos kontekste vaisius negali būti laikomas žmogumi, kitaip kiltų neišsprendžiami konfliktai tarp jo ir motinos interesų (pvz., nutraukiant nėštumą dėl medicininių priežasčių). Antra vertus, mokslo pažanga ir paskutinės Europos Tarybos sutartys (pvz., Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) leidžia teigti, jog toks EŽTK 2 str. interpretavimas ateityje gali keistis.

4. EŽTK 2 str. apima ir valstybių sutarties dalyvių sveikatos apsaugos sritį. Valstybėms formuluojamos pozityvios pareigos efektyviai kontroliuoti medicinos įstaigų veiklą ir sukurti būtinas sąlygas gydymui nuo įprastų ligų. Pažymėtina, jog medicinos darbuotojams už konvencijos 2 str. pažeidimus atliekant profesinę pareigą gali būti taikoma ne baudžiamoji, o civilinė arba drausminė atsakomybė. Šiuo atveju teismas itin didelį dėmesį skiria tam, kaip nukentėjusiai pusei kompensuojama padaryta žala.

5. Valstybės atsakomybės klausimas dėl EŽTK 2 str. pažeidimo kyla ne tik tais atvejais, kai teisė į gyvybę pažeidžia jos vardu veikiantys pareigūnai, bet ir tada, kai pažeidimą įvykdo privatūs asmenys, o valstybė jos jurisdikcijoje esančiam žmogui nesuteikia tinkamos apsaugos. Valstybei pareiga veikti atsiranda tada, kai asmens gyvybei kilusi grėsmė yra reali, pareigūnai apie ją žino arba privalo žinoti ir valstybė turi galimybes apsaugoti asmens teisę į gyvybę.

6. EŽTT linkęs išskirti atvejus, kai asmens teisė į gyvybę pažeidžiama įkalinimo įstaigose. Bendras principas skelbia, kad valstybė, suvaržiusi asmens laisvę, prisiima atsakomybę dėl jo saugumo. Mirčių įkalinimo įstaigose atvejais galioja valstybės kaltumo prezumpcija. Tuo pat metu valstybei neužkraunama pareiga įkalinimo įstaigose atsidūrusių asmenų apsaugoti nuo bet kokių galimų grėsmių jų teisei į gyvybę. Tokia pareiga valstybėms būtų neproporcingai didelė.

7. Viena pagrindinių pozityvių valstybės pareigų yra tinkamas mirties aplinkybių tyrimas. Jam keliami viešumo, nešališkumo, tikslumo, išsamumo, operatyvumo reikalavimai. Tyrime turi būti leista dalyvauti mirusiojo artimiesiems. Tam, kad tyrimas būtų atliktas tinkamai, nebūtina pasiekti teigiamo rezultato. Svarbiausia – valstybės siekis tai padaryti. Netinkamas mirties aplinkybių tyrimas gali būti pakankamas pagrindas konvencijos 2 str. pažeidimui konstatuoti.
8. Teisės į gyvybę pažeidimo klausimai keliami ir bylose dėl dingusių asmenų. Ilgą laiką EŽTT tokiose bylose nesiimdavo konstatuoti konvencijos 2 str. pažeidimo, nes pareiškėjai negalėdavo įrodyti asmens mirties fakto. Šiuo metu situacija pasikeitė. Sprendimai prieš Turkiją ir Rusiją rodo, jog teismas vis dažniau konstatuoja EŽTK 2 str. pažeidimus bylose dėl dingusių asmenų leisdmas pareiškėjams mirties faktą grįsti ir netiesioginiais įrodymais.
9. Itin kontraversiškai vertinamas eutanazijos klausimas. EŽTT konstatavo, kad EŽTK 2 straipsnyje įtvirtinta teisė į gyvybę neapima teisės savo noru pasitraukti iš gyvenimo. Nepaisant to, valstybės konvencijos narės, dekriminalizavusios eutanaziją, automatiškai nelaikomos EŽTK pažeidėjomis.
10. Darbe detalai analizuojamos EŽTK išimtys, leidžiančios atimti gyvybę ginantis, sulaikant asmenį ar malšinant riaušes. EŽTT ne kartą pabrėžė, jog tokios išimtys nesuteikia teisės asmenims vykdyti tyčinių nužudymų, o tik leidžia nurodytais atvejais panaudoti jėgą. Ji turi būti absoliučiai būtina ir proporcinga siekiamam tikslui.
11. Istoriniu aspektu apžvelgtas ir mirties bausmės klausimas. Tryliktu papildomu EŽTK protokolu ji buvo visiškai panaikinta, tačiau Europos Tarybos valstybių požiūris į mirties bausmę akivaizdžiai parodo, kaip laikui bėgant gali keistis konvencijoje įtvirtintų teisių turinys.

5. Literatūros sąrašas

Knygos

1. Arlauskas. S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
2. Birmontienė. T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas LR konstitucinėje teisėje // Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
3. Drakštas. R. Mirties bausmė: Situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002.
4. Jočienė. D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. Vilnius: Eugrimas, 2001.
5. Katuoka. S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
6. Katuoka. S. Policija ir žmogaus teisės. Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras. 1998.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / 1d. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
8. Tidikis. R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
9. Vadapalas. V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003.
10. Vaišvila. A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
11. Dutertre. G. Key case-law extracts. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.
12. Fawcett. JE. C. The Application of the European Convention on Human rights. Oxford: Oxford press 1987.
13. Gomien. D, Harris. A, Zwaak. L. Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1996.
14. Harris. D. J, O'Boyle. B, Warbrick. C. Law of the European convention on human rights. London: Butterworths, 1995.
15. Mowbray. A. R. Obligations under the European convention on human rights by the European Court of Human Rights. Oxford: Hart publishing, 2004.
16. Ovey. C, White. R. European convention on human rights. Oxford: University press, 2002
17. van Dijk. P, van Hoof. G. J. H. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. The Netherlands: Kluwer and Taxation Publishers, 1990.

Norminiai aktai

18. Lietuvos Respublikos konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014;
19. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2001, Nr. 96-3016;
20. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį // Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855;
21. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios 2002, Nr. 77-3288;
22. Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 1501;
23. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497;
24. Europos tarybos ministrų komiteto gairės dėl žmogaus teisių ir kovos su terorizmu // 2002 m. liepos 11 d. Priimtos Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų 804-ajame posėdyje;
25. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 112-4973;
26. Policijos veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 90-2777
27. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 6 dėl mirties bausmės panaikinimo ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 61-1975;
28. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolo Nr. 13 dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais ratifikavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 77-2654;

Europos žmogaus teisių teismo jusiprudencija

29. Akkoc v. Turkey // 2000 m. spalio 10 d., Nr. 22947/93;
30. Bazorkina v. Russia // 2006 m. liepos 27 d., Nr. 69481/01;
31. Bubbins v. United Kingdom // 2005 m. kovo 17 d., Nr. 50196/99;
32. Calvelli and Ciglio v. Italy // 2002 m. sausio 17 d., Nr. 32967/96;
33. Cicek v. Turkey // 2001 m. vasario 27 d., Nr. 25704/94;
34. Cyprus v. Turkey // 2001 m. gegužės 10 d., Nr. 25781/94;
35. D. v. United Kindom // 1997 m. gegužės 2 d., Nr. 46/1196/767/964;
36. Ergi v. Turkey // 1998 m. liepos 28 d., Nr. 66/1997/850/1057;
37. Glass v. United Kingdom // 2004 m. kovo 9 d., Nr. 61827/00;

38. Gulec v. Turkey // 1998 m. liepos 27 d., Nr. 54/1997/838/1044);
39. Hugh v. United Kingdom // 2001 m. gegužės 4 d., Nr. 24746/94;
40. Kakoulli v. Turkey // 2006 m. vasario 22 d., Nr. 38595/97;
41. Kurt v. Turkey // 1998 m. gegužės 25 d., Nr. 15/1997/799/1002;
42. Makaratzis v. Greece // 2004 m. gruodžio 24 d., Nr. 50385/99;
43. McCann and Others v. United Kingdom // 1995 m. rugsėjo 27 d., Nr. 17/1994/464/545;
44. McShane v. United Kingdom // 2002 m. gegužės 28 d., Nr. 43290/98;
45. Nachova and others v. Bulgaria // 2005 m. liepos 5 d., Nr. 43577/98;
46. Ocalan v. Turkey // 2003 m. kovo 12 d., Nr. 46221/99;
47. Open Door and Dublin Well Women v. Ireland // 1992 m. spalio 29 d., Nr. 246-A;
48. Osman v. the United kingdom // 1998 m. spalio 28 d. Nr. 23452/94;
49. Pauel and Audrey Edwards v. United Kingdom // 2002 m. birželio 14d., Nr. 46477/99;
50. Pretty v. United Kingdom // 2002 m. liepos 29 d., Nr. 2346/02;
51. Salman v. Turkey // 2000 m. birželio 27d., Nr. 21986/93;
52. Soering v. United Kingdom // 1989 m. liepos 7 d., Nr. 14038/88;
53. Tanribilir v. Turkey // 2000 m. lapkričio 16 d., Nr. 21422/93;
54. Tanrikulu v. Turkey // 1999m. liepos 8 d., Nr. 23763/94;
55. Vo v. France // 2004 m. liepos 8 d., Nr. 53924/00;

Straipsniai internete

56. <http://www.hrea.org/learn/guides/life.html>; prisijungimo laikas 2006-10-21.
57. <http://www.humanrights.is/the-human-rights-project/humanrightscasesandmaterials/comparativeanalysis/life/>; prisijungimo laikas 2006-11-14.
58. http://www.echr.ru/documents/manuals/Norma01/Norma_01.pdf; prisijungimo laikas 2006-11-14.
59. http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Bioethics/; prisijungimo laikas 2006-10-18.
60. <http://www.hrea.org/learn/guides/life.html>; prisijungimo laikas 2006-12-02.

61. <http://www.law.harvard.edu/students/orgs/hrj/iss18/goldman.shtml>; prisijungimo laikas 2006-10-18.

Santrauka

Darbo tema – „Teisės į gyvybę reglamentavimas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje“.

Daugelio valstybių konstitucijose ir tarptautinėse sutartyse teisė į gyvybę įtvirtinta kaip svarbiausia žmogaus teisė. Ne išimtis ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (EŽTK).

Konvencija valstybėms nustato negatyvią pareigą nepažeisti jos jurisdikcijoje esančių asmenų teisės į gyvybę ir pozityvią pareigą imtis deramų priemonių teisei į gyvybę apsaugoti. Valstybės įpareigotos numatyti atsakomybę už neteisėtą gyvybės atėmimą.

Laikui bėgant šios teisės apsaugos mechanizmas keitėsi priimant papildomus protokolus ir gausėjant Europos žmogaus teisių teismo (EŽTT) praktikai. Valstybėms buvo formuluojamos naujos pareigos teisei į gyvybę apsaugoti. Pagal EŽTK 2 str. pradėtos nagrinėti dingusių asmenų bylos ir atvejai, kai teisės į gyvybę pažeidimus įvykdo privatūs asmenys. Pastarosios bylos ypač išplėtė valstybių atsakomybės ribas.

EŽTT valstybėms suformulavo papildomas pareigas tiriant mirties atvejus, teismas susidūrė su tokiais probleminiais klausimais kaip gyvybės pradžios momentas ir eutanazija, EŽTK papildžius protokolais pasikeitė požiūris į mirties bausmę.

Darbe aptartos bylos dėl įkalinimo įstaigose mirusių asmenų. Suvaržiusi asmens laisvę, valstybė turi prisiimti atsakomybę dėl jo saugumo, todėl šiose bylose valstybės atsakomybės klausimas tampa itin svarbus.

EŽTK 2 str. apima ir valstybių sutarties dalyvių sveikatos apsaugos sritį. Valstybėms keliami reikalavimai efektyviai kontroliuoti medicinos įstaigų veiklą ir sukurti būtinas sąlygas gydymui nuo įprastų ligų.

EŽTT savo praktikoje suformulavo itin griežtus reikalavimus pareigūnams, naudojantiems jėgą, remiantis konvencijos 2 str. išimtimis. Kiekviena jų darbe aptarta atskirai. Bendriausias reikalavimas, jog jėga gali būti panaudota tik tiek, kiek tai absoliučiai būtina konvencijoje įtvirtintiems tikslams pasiekti.

Darbe, naudojantis mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, lyginamuoju, apibendrinimo, loginiu ir sisteminiu moksliniais metodais, siekiama atskleisti šiuolaikinę teisės į gyvybę sampratą EŽTK kontekste.

Summary

The subject of this Paper is „The right to life regulation under the European Convention on Human Rights“.

The right to life is the most basic human right. It is guaranteed under many international conventions and it is protected by constitutions of all states of the world. The right to life is the first right guaranteed in the European Convention of Human Rights.

Scope of this right has changed during the years. It was strongly influenced by the decisions of the European Court of Human Rights. Court formulated new obligation to the states, death penalty was prohibited by the optional protocols number 6 and 13, decisions had to be made in cases of abortion and euthanasia.

From the beginning the article 2 of the European Convention on Human Rights clearly intended to afford protection against a state which itself takes the life of individuals. But in certain cases court made decision that state can be responsible for the actions of private person violating right to life. Such cases can be invoked in Strasbourg only when its violation is due to the lack of protection on the part of the government.

It is important to mention cases of death in custody, provision of medical services and forced disappearance. In the absence of safeguards against abuse of power it is too easy for the state to cover up its own unlawful violence.

Using comparative, systemic, logical and other scientific methods it is been trying to show the scope of the right to life in the context of European Convention of Human Rights.